

ქართული
წიგნობა

ივედი

1882

წელთა და მართა

№№ XI & XII, მოსკოვი და დონოსკოვი.

თბილისი

მ. როსტოვისის და კონსტანტინის ქუჩა.

1882

ი მ ე ჯ ი

სალიტერატურულ და საკოლიტიკო

ჟურნალი

წელიწადი მუარე

№№ XI & XII, ნოემბერი & დეკემბერი.

თბილისი

მდ. როცინიანის და კომ. სტამბა.

1882

საქართველოს
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ნოქაშხარის და დეკაშხარის წიგნის შინაარსი

- I. გიორგი მორბედაძე და სოლომან ქურციკაშვილი . . . დავით დათოშვილისა.
- II. წყაპარტი (დექსი) . . . გუმისა.
- III. უფლება და კანონი ძველ საქართველოში . . . ნიკო ხიზანოვისა.
- IV. „“ (დექსი) . . . ა. უ.
- V. მცირედი რაიმე ჩვენ ამამულის-შვილობაზეა (წერ. რედ.) — ნ — მ — ხ — ი — ს — ა.
- VI. რას ეხედავ? (დექსი) . . . გობრონ ღიბუჯისა.
- VII. შინაური საქმეების მაგურად (საწიგნო სკან ფურხაღ-გაჩუკოუსკედ) Z-სა.
- VIII. პასუხი უე იოსებ ცხეთაძეს დ. ბ.-სა
- IX. კარაგსპონ. ცხინვალიდან მგზავრისა.

P. S. მომავლის 1883 წლიდან „იმედა“ დაბეჭდვა
ისტორიული ნოქა სკანის დამსახურების დიტერატორის
ა. ნ. ფურცელაძისა — სხვადასხვა დაწესებით.

საქართველო

საქართველოს
ხალხთა ეროვნული
ბიბლიოთეკა

Дозволено цензурою. Тифлиси, 17 Января 1883 г.

გიორგი მოსკაძე

§

სოლომან ქუასიყაშვილი.

სოფლის კარეთის თაგში ერთი ქვათქარის სახლი არის გზაღკვეთილი: ამ სახლს შირი კაკასის მთებისკენ აქვს მიქცეული და წინ დიდი გამინვდრებული ქოხ უძევს. დასავლეთით ამ სახლს აქვს მატარა, მატარამ მრუდ გეგამი ხეხლით და სკრინიანი ხეებით შემოხდილი. ბღნა. სამი მხრით ეს ბაღს არის შემოსილული შიდალი ტარუშული ღობით. შიდალი აღმოსავლეთით ის არის შემოხებული. ხსენებულ სახლთან, ისე რომ ამ სახლის დასავლეთის კედელი ბაღისთვის აღმოსავლეთის ღობესა და სიმაგრეს შეადგენს: ამ კედლებში ხსენებულს სახლს, როგორც ზევით, ისევე ქვევით სართულში, აქვს დატანული ორ-ორი მარჯილი ფანჯარა. ამ ფანჯარებიდან აღმოსავლეთის კოლამდის სახლი არის გაფიცრული ორ-ორი მხრით და ორ-ორი სართულში: ზევით სართულშიც და ქვევით-შიც თითო ტახტი არის შემოხებული სრულიადი კედელთან და თითო სამხრეთისასთან, ისე რომ ორ-ორი ტახტზე მსგავსარე სადხს შეუძლიან ერთად იღაპარაყონ. ტახტებს შუა ისე ვიწრო ადგილია გამოშვებული, რომ ერთი კაცის შერე კერ დაერე.

სხენკუელი დახუარბობდნენ სსხლას მატრონიები ^{სხენკულის} ბაღნიდგან მომდინარე ნაყოთ და მსხი ხეხილისა და ვეკუდუბის სუნსდოვანებით, ბაღის ხეებისა და სხეხის ^{სხენკულის} მსხილისა შრადლით და სხეხს ^{სხენკულის} ხეხილის ნყოთ ^{სხენკულის} იყროვებით.

აფსკრის სსხლში რადისმე სესოვრობდნენ თავადი ვიორგი შორბუდსე და მეუღლე მისი სოფრო შორბუდისა. ვიორგი აყო ვეკუდუბი და უწარბინეუდესი ვეკუდუბის თავადი, ტანწრადი, მადღა-მადღა და მძეხიერი მქედუდობისა. გახდილი იყო სრულს კმყოფილებსი და შემოუზღუდუდეს თავისუფლებსი. მას არ ახსოვდა, რომ რადიმე მისი სურვადი დარბომიდიფოს ახსრულებული: მატრონიბისი უოკუდისფერში მას აკმყოფილებდა, ათამამქდა და სიდიდში ვეკუდგან თავისი გაქუვანდა, რადგანაც იყო დიდი შთამომავლობისა და დიდი სიძიდირის მატრონი.

გაგზედა ქონდა მას სსმდილი უწინდელი თავადის მქედუდობა. ის ვარკეთი სცნობდა თავის სსხლის გაცს და მადლიან არსედა მას გუდისსაკან. შორბუდის მესხსებ თითქმის მადღე ეძებდა შემთხვევას, რომ ესამოვებებისა და უკანახუნდისთვის მას არც სული ქონდა, არც გული. შიმბიდისსაკან შამიკედევი ემის სელიდგან კამორთმეულს ღუემას სიამოვებით შეკმეოდა და ერთი ურადლო გაუფთხადეული სიტყვისთვის შხათ იყო, რომ თავისი მოემე შიწახთან გაცსწორებისა. ამავე ბუნებისა და დარსკისა იყო მეუღლე მისი სოფრო, ასე რომ ის იმისსაკან შორცო ჭდობით განიარკეოდა.

მეტათ ტყილს და სსამურს სურათს წარმოადეკენ ამ მეუღლეების ცხოვრება. შათი ცხოვრება თითქმის არ წარმოადეკენ არც ერთს იმისთანა შემთხვევას, რომ შათ ერთმანეთისთვის რადიმე უსიამოვნო ეთქვათ, თვაითეული ამათგანი თავის

სამოციანებს შუაგულს სამოციანებაში ქმნიდა. ქმნიდა კი
 ქმნიდათ, ეს შრავალი ქმნიდათ, თუთოს იყენებ კომპლექსურ
 უკეთესსა და ერთმანეთის მოწონებულნი. ამისთვის — უკეთესსა
 იყენებდნენ უკეთესს შრით დაუბრუნებლად, ერთმანეთისა და
 თავიანთი მოსაფხვრის აღქმისში.

რასაკვირველია, ამისთან ცხოვრება გიორგის და მის სო-
 ფიოს არ აძლევდათ მიზნებს და შემოსივლას მოუფიქრნათ, სა-
 აფხვან და რაკორს ქმნიდათ მექანიკური თავიანთი ქმნიება, ან
 რა სახით ახსენებდნენ და ახერხებდნენ მის სხვა-და-სხვა კარგ-
 მოების თანახმით. ამ გვარა გათხვევის შესახებ გიორგი და
 სოფიო იყენებ სრული თანახმანი შემდეგის ანდაზის: ხელი
 ჭამე — შეხადეს რას ვითხულობო.

თუ გიორგის და მის შუაგულს ხადეს ხშირი და ხსენებდი-
 ვი სტუმრულთა არ აფხვდათ მოუფიქრნათ, რა გზით და
 როგორ ამხერხებდნენ იმისა. იმით, ვისაც კრებოდნათ ხელში
 შორბდენ ცქერა და დანატერა შათის სხვა-და-სხვა გვარა ფრთ-
 ბის ტარებისა, თითქმის უნებურათ მოადრდნათ სხვა-და-სხვა
 ფიქრები შათის ცხოვრებისა და სამდგინდის შესახებ.

ჩუ — წყდს, თანათვის ათს შორბედმის დიდი წყულისა
 ქმნიდა: შორბული და მსდროული შათი სისხლის კაცი. ვისაც
 ვი ცოტა რამ კავშირი ქმნიდა შათის, უკეთესი მოწვეულნი
 იყენებ შათს სახლში. სადილი შათისთვის შათ სახლში: სადი-
 ლის მართიკვის შემდეგ მოქვიყენი გამოვიდნენ კოშში: გამარ-
 თეს თამაშობა, თამაშს მოქვეა ჩაი: ჩაის ცაფკ თამაშობა: ასე
 რომ საღამოს ათს სათამაშის შორბედმით კოშში იმისთანს
 დროს ტარება იყო, რომ ბევრი ჩუკულებრივი ქორწილი დან-
 ტრებდა მას შნათით და ღაზათით.

თამაშობის გამართვის დროს, დარისა, დამშლინიტოსა

და ტაშის სძახე მოიყრას მათ შორს ახლა მცხოვრებლებს უბრალო სულს რომელიც დროს ტარება გათავდა და მკურნალებს განზრუნდეს თავ თავის სახეობასკენ. ბევრს უნდა შეეძლოს თავისი ნატურა: რა კარგი იქნებოდა რომ ხელს შეეწყობდეს ათასში ერთხელ მანც ამ ევროპ სენი ტოლი ხელხის მოსკევა და დროების გატარებამ. მაგრამ თუითთქელ: გაქვითვას, ვისაც კი ამითანა ფიქრი მოსდისოდა, მაშინვე თავღწის უდგებოდა თავისი ხელხისმე და სწიხლათ ეწუწუებოდა გული.

მაკურნებოთა შორის უნდა ერთი მოხუცი მნათე, მცხოვრები ახვე სოფლას მღვდელთან; ამან მოსკელის უმაღლე აღტყფით უმითა მღვდელს და მას სახეობას: რა მძეხირი სახეაჲ იყო მორბედიანთ სტურკულაობა და მათა დროს გატარებაჲ; სეტა, სადა აქით ამოდენა შეძლება, რომ ახე ხშირათ მართამქნ ამოდენა წყურლობას და უხედიან კადეც ამოდენა სტურკულაობასო? მღვდელმა უბახუბა თავადეს ევლადიერი შეუძლიანთო, ტყეაი აქით სავეთარება, სახეა-სათსა და კენახება ბევრი: ამოდენი ემა, რომდებისკანაც, სხვა და-სხვა გამოძრომის კადრა, ბევრი შემოსავალი აქესთ ამ მსუხის შემდგენ ჭეათის მღვდელს ცნობის მაყვარე მნათემ; მართლა და, სეტა, ვის, ან რაითვის მაუფაა, მამაო, ამ თავად ახნაურებისთვის: ან ამოდენი ემა და ან ამოდენი მამუღაო? თავად ახნაურობის განჯახედ, განჯრძით მღვდელმა, ამოიბენ, მოიომ თავადება და ახნაურები არიან მთამო-მკვლობათნი ნათესაენა სახელმწიფო სახელისანი და ხელმწიფეს უბოძეათ მათთვის შესავერ საცხოვრებლათ ემადა და მამუღაო.

კადეც ამოიბენ სხვანი, დაუმატა მღვდელმა, მითომც

მთავარი მისი მოსკელი მთავარი მისი მოსკელი

ქვანდელნი თავადნი და აზნაურნი არაინ ამისთანა
 ბირნი ანუ იმისთანა ბირთა შთამომავლნი, რომელთაც
 ცოტათი თუ ბევრით რითიმე თავი გამოუჩინა, ხელმწიფის
 თვალნი სხვაზე უკეთესით — ანუ იმის დროს სიმა-
 მაცით, ანუ უფრო გულთხადის აღსრულებით სახელმწი-
 ფის ბრძინებისა, რომლისათვისაც ხელმწიფეს მოწყალეად
 უბოძებდა მათთვის ყმაცა და მამულიც.

მთელს კერძანში გადავდებულა, შეიღო, ესა ბატონ-
 უმობა და ჩვენშიაც ისმის — აბირბუნ მის მოსწონასთა, და-
 ბოლოც მღვდელმა.

დღეს საკეთეს ეს იქმს დალოცვილი ჩვენი ხელმწიფე,
 განაცრძო მნათებ, მართლა რომ იხუბოს ეს საქმე და გადაგ-
 დოს ჩვენში ბატონ-უმობა; ვინ იგის, რამთენი კაცი ამოიხუნ-
 თქვას მაშინ თავისუფლათ, რამთენი კაცის მამული შეიმატებს
 ერთი ორით შემუშავებას და მოსკადს; რამთენი კაცი დალო-
 ცეს ამისთვის ჩვენი ხელმწიფის სახელსა და მის მართვას!

თუ ამისთანა შეიქრები და სიტყვები წარმოათქმევინა მო-
 რეუდაძინო წვეულებამ მღვდელს და მნათეს, რომელთაც ბირ-
 და-ბირ არაიერი ჩაგრვა და უსამართლობა მოაკონდებოდათ
 გიორგი შორბუდაძისა და მისი სისხლის საცხისაგან, საფიქრე-
 ბულა, რომ ესევე წვეულობა ბევრს რასიმ აფიქრებინებდათ და
 აიქმებინებდათ იმათაც ამ სტუმრულობის მიუწრებელთაგანს,
 რომელთაც ვაფისა და ოფელის ნყოფა ბევრა რამ უნა ამ
 სტუმრულობის წინ გამდიდრ საქმელ-ხასმელში, აი რა უამო-
 კრომა ამვე სტუმრულობის მიუწრებელთაგანმა დედა კანმა სა-
 ლომამს; ნეტავი მე, — შენ მთელი დღე დაუსვენრათ იმუშაო
 სახელს გარეთ, მე ცხვირის-წვერზედ ვიტრიალო ჩემს გარემუ-

მოში დუგმა ბურის ხამოვნელათა და გასაწვევებ მომრედაძიანთ
 კი ისარონ და ბიადოს . . . ურდემურთუღი რა-
 ტომ ან დედა-მარა არ ჩაბერეკვა და არ ჩაბერეკვა მისი მისაწე-
 ვატო, ან რატომ ცივამ ცივხლი არ ჩამოვარდება და არ და-
 ნოქამს მაკათ უიშსა და გვარს! დღეს რომ მაკათი სტუმრუ-
 ღლათა და ჩარბუნანს ესახა უფრო კაცს, ის უაბკვლად დაივიწყებდა,
 რაოდენსამე ხანს მანგ, ყოველს ვაერს და მიუცემოდა მხიარუ-
 ღებსა, მაგრამ რა უნდა გვეგრძობო ჩვენ, როდესაც ვხედავთ და
 უფხოებადით შევსცქეროდით მორიდად... ერთი დედა-კაცი არ იყო
 იქ; შეიღო, იმათ მოყმეთაგანი, რომ არ დაეზივლოს, ამ გასაწვე-
 ტა სტუმრებისთვის მე პატა ჩამართვეს, მე ინდოურია, მე ქა-
 თამი, მე ღვინო ანუ კვერცხითა და სხვ.; ჩვენც რომ მაკავე გა-
 საწვევითათვის ხუთი ქათამი ერთად ჩაკვართვეს გუმინ; სხვა-
 და სხვა თანებისა არ იყოს, ხეტა, როდემდის უნდა ითმინოს
 ადამიანმა ამოდენი . . .

სალომეს სახლი და კარი უფრო მეტათ იყო შეწესებული
 და დახატული გიორგი მორბედაძისაგან, მინამ სხვა ემუბისა და
 ამისთვის დაბარებოდა ეს ასე ბრძანებით; სალომეს ვაჟსაც ბი-
 რველათ არ ეყურებოდა ამისთანა სახივარი და წველად ქოლვებ
 დედისა გიორგი მორბედაძეზედ; ეს ამბავი, რაზედაც სალომე
 ვაერობდა ეხლა, იოტასაც არ შეადგენდა იმ თანებთან, რა თა:
 ხუბაც მოემოქმედნა გიორგი მორბედაძეს სალომეს სახლ კარისა
 და ქმარ-შვილის შესასებ.

სალომინი თავ-შესაქვლილი იყო, გიორგი მორბედაძემ
 რომ მისა მამა ბოძზე შეაკვრევინა, უარა რათ მითხარ სამ ქვა
 მარადზედ, რომდებოც შინ ცილავათ; უარ სახრის ცემით და-

დურვა, მემდეგ გამოატანს მარლის ქეხი ქურციკაშვილის სახლიდან და თავის სახლში წაღებისა ბატებს და, რაჟერა მშვენიერს ქურციკაშვილი; კარგათ ახსოვდა სოლომანს, ~~და მამისა მამისა~~ ამ ცემისგან ისე ვახდა ავათ, რომ სამი-ოთხი დღე ქვეშეკეში აწვა; არც ისა ჭქონდა დავიწყებული სოლომანს, რომ გიორგი მორბედაქმ მისი მის რაღაც გავაუწყებ და თავადიერს სამი-კიდების სესე და ასე დახან-რუნა თითქმის შიღვი დღე; ახსოვდა, რომ დამიტრი ამ ჩამოვიდებოდა გავიერა და ჩამოვინებე წლის შემდეგ ამავე სივითეში მოკვდა. ერთი სიტყვით, კაცი ვერ მოსთვალს, რაც გიორგი მორბედაქმ სოლომან ქურციკაშვილის მამა-ძმისა და საზოგადოთ სახლულობისთვის ვაკვლახი გადაუხდევინებინა; ხამეტანი ამ ვახისა და ვაკვლახისა სოლომანის დრახ თყუნს მომხდარნი და ისე ახსოვდა სოლომანს ესენი, რომ ვაცნ კვონებოდა, როცა სოლომანი ამებს შოიკონებდა. ხელის გულზედ უწერია და ისე ვითხულობსა.

ამ ვაკვლახის გამო, ისე ჭქვანდა სოლომანს შემხულებული თავის მებატონე, ისე კზისდებოდა მისი სახელი და ვკარი, რომ ვინც ვი იმის წინ ან ავს, ან ვარც იტყოდა რასმე იმის ბატონისა შესახებ, გახურებულ დაძარცვითაც რომ ვოთვიდით, მამინეუ ხმის გაწყვებოდა, სამინელი სიყვითლის ფერი გადაჭრავდა ხოლმე, ვაბრუნებოდა და წყიდოდა სიითმე.

ამ თინების მსახურის და მამოქმნს ხოლომანს დედის უყანასენელმა საზავარმა ხუთი ქათმის წარმშეკასედა, უოკვდივე ვაკვლიდი ვი ვაკვლახი უფრო ვუფხობკვდა; ამის ბრახი მოაწვა გულზედ, თითქმის ვანკალი დავიყო, სამინდათ მოაქრუმა მუბლი, შირი მოუჭა, ტუხები და ვბიდები მოუჭარა, ვაბრუნდა და, თითქმის შთელი ტახის თრთ-დით, ხმა ამოუღებლავ ვაკვდა ვარეთ.

ამ ამბავს სრულებითაც არ მოუწივეთ მომრედადმდის; კიდევ რომ მიუხედავად მომრედადმდის რაიმე ხმას სოფლისმანისა და იმის დედის ვაჟრობასზე, რა იქნება და? უფროსად არ გაიბრტყდა; ეახს ამისთანა წყევლს და ქოლვს შეუტყვეთ თავის-თავზედ თავისი უმეცისა, რომ მომრედადმეს ამის-თვის თავის ცხოვეტბას კვლავ არ შეუღდა? და ან რა უფრად-ღების ღირსია გამოიხდებოდა ხსენებულთ შერთ ვაჟრობა? ისინი იყვნენ უმეცო და პატარა, როგორც სურდა, ისე ექვოდა მათ. თუცა გიორგი მომრედადმეს უფლება ჰქონდა, როგორც ქსურდა, ისე მომურობოდა ხსენებულთ შერთ და მათს სახელგულ-ბას, მაგრამ სოფლისმანის უყანასეხელის განჩინების დღიდან დაიწყო მისადგება რაღაც მისმა და შედგარმა გიორგი მომრედადმის თავზედ გასასეთქათ.

ღვინობისთვის თორმეტს ღრუბლანია და ქარიანი დღე დაეცა; სიღამის ხანზე გარეთის და მათი არემარეს მუარველი ღრუბლები შეტარებულთ აარჩენენ; რამითხანც საღამოს ბანდმა მოაწია, ამითხან ქარიმხდამა ამიტა: ამ ქარიმხდის მოჭევა ჭეჭა-ქუხილი და საღამო ხანზედ ამისთანა ზეჯა ღრუბლები შეკრანენც ცაში მომრედადმის სახლის შირდაშირ, რომ ეცეს უხედავად აფიქრებინებდენ—ესენა რაიმე უხედავრობის უხადიან ამ სახლის და მის პატრონისათ; ხშირ ბანდმა მოაწია, ქარიმხდამა და ჭეჭა-ქუხილიც თან და თან შოიმატ, თუცა წვიმა ვი არ ად იყო.

ამ ჭეჭა-ქუხილის დროს გიორგი და სოფელი (გიორგის ცოლი) იყვნენ ჩვეულებრივს განცხრობაში და ერთმანეთის აღუ-რისმა; ისინი იყვნენ მიუდგომელიც კვამნი, წარჩინებულის ჩამო-მაკლობისანი, გამოუყვადელი ამ სოფლის მუხანათობაში: ამით თავანთის და მამა-მამის ცხოვრებადგან იტოვდენ, რომ ყოვე-

დავე ამ სოფლის მოღვატეობა, მოულოდნელოდ, სანძურების გამწარება და ამ გარდა უსიამოვნო მოვლენანი არის ვასკინიანი სხვათთვის და არა მათთვის და მათ შიგნით მისთვის მათთვის მათ, მოურალებს ერთმანეთის აღერსეთ, სრულებით არ მოუტყვევათ უწინაღებს არც ამ შვიი ღრუბლებსთვის, რომლებიც მათს სახლ-კარს დასტრიალებდნენ, არც ამ ქარიშხლისთვის, რომელიც თითქმის ჰკლავდა მათს პაღის ხელებს და არც ამ ჭექა-ქუხილისთვის, რომელიც ასე სძიმნდათ დაგრეკინავდა მათს სახლ-კარს.

რასაკვირველია, მათ ვერ თქვე ვერ შენიშნეს ეს ახალგაზდა, რომელიც ახელა ღამეა, ჭექა-ქუხილის დროს, მხარზე თოვგადგდებულა, თხრილის თვალყურებით, შეიძინა იმათ ესოში, შევიდა სუშოთ აღწერილის პაღისა და უბარდაბარდობოდა ამ ქვევით სართულის ფანჯარას, რომელიც ჭკონდა აღწერილის სახლს დატანებული დასაველით კედელში, პაღისა საუკრესათ და იჭერა სუხნელოვანების სახლში შემოსაშვებათ.

ამ სიღამოს, რომელიც სუენი მოთხრობის ამბავი ხდებოდა, ხსენებულნი შეუდგნა ისხდნენ აღწერილი სახლის ქვემოთ სართულში ფანჯარებთან: ქმარი სამშროთისა და ცოლი სრდილობის ტახტზედ; ქმარს ეგონა კელთაში ორი წლის ბუნწუა პავსია; მამა ზევიდენ, დედა გვერდიდენ შეჭხაროდნენ მათს მძევნი, რს მთრთოვანებს და მტრის თვალისთვისაც სამურს პავსეს; მამბელნი დაჭხაროდნენ თვიანთ ვაჟს და წახსწარმეტყველებდნენ მის ვითომ ბედნიერს მომავალზედ; მაცრამ რა იცოდნენ საწყვლთ მშობელთა ან პაშვის ბედისა და უქედურებისა და ან მისი დღე-კრძელობისა და დღე-მოვლენისა; ოჲ, ნეტა რას იზამდენ, როგორმე რომ ახელდა ამ აღერის დროს მათს თავი იმ ბედს, რომელიც მოულოდა მათს ემაწილს ხუ-

თითვე წუთის განმეორებაში? გან გამოხატავს ის გრძნობას, რა გრძნობათაც ისინი შეგედრებდნენ დმეროს, რამ ზედალების მათთვის ის ნაცხდა, რომელიც მოკლდნენ. ამის შემდეგ მტრთაგანსაც რომ დასახა ეს სურათი, რომლებსაც წარმოადგენდნენ ერთი მხრით შიშვენიერა მოტივები ბავშვი და სიყვარულით მოადუნეს და მამა და მკორეს მხრით მისი (საუბრისა) ნიშნში ამომღები კაცი, წმინდის უკლით ქატრა ამ კაცის ბოროტ-განსრახულების აუსრულებლობა.

თითონ ის ახალ-გაზდა, რომელიც მსდგომოდა შემადრწუნებელის სოროტ განსრახულების ასრულებას, არ იყო უკუღო კაცი: თითონ იმას უკლით უყვარდა უმწველები და სიამოვნებას გრძნობდა, როდესაც ხედავდა სადმე მოსიხლთა მათ უმწველთა მოადურსუთ: ამისთვის მას, როდესაც ის დაუნირდა მორდა თავის მხეურბელს, ცხადთ უდგებოდა თვალ-წინ ის ნაცხდა, რომლის მაყჩებესაც უბირებდა გიორგის და მის შეკვლელს: ამისათვისვე ის გარდა ხანი იყო დედაში და გრძნობრთე ირძილმა იმის თათბრად, ასრულოს თავისი განსრახულება, თუ არა: მაგრამ, ჩამდუნაც დაიწყდა უკან თავის ფიქრის აღსრულებიდან, იმთვის თვალ-წინ უდგებოდა ის სიმწარეუბი და უხამართლობები, რომლებსაც მოუყვანათ იგი ამ დროს გიორგის ბაღისში: რომთვინც დაპირებდა უკან გამბრუნებას, იმთვის ახლათ ეილებოდა თავში ფიქრები შეკვრებებსა და დახეკრახედ, რომლებსაც შეკრათ ბეჭო მოკომისათ მის და მის სხელულობას მათის ბატონის გიორგი მომრუდაძისაგან.

ამ უყნასხელმა ფიქრებმა დასიდეეს სხეხსული ახალ-გაზდის დათმობის და მოთმინების გრძნობა; ვაერის ამოყრის გრძნობამ დასიდა იმავე ახალ-გაზდაში კაცთ-მოყვარეობის გრძნობა; ვაერდა თოფი, გაშეშდა ბავშვი, მამას დაედო ნაც-

რის ფერს და ღედა გადაიჭა გულ-ბღმა ტახტზედ. თორღეგან გამოყარდნილი ტყეის მოხედა კალთაზე შროდაიწვეტეგან-ფე-
ნი. თაჲი განხრბტა, ეგა ემაწვიდის მამის შუგულსა-ღმამსუ
დაძნა.

თორვის ხმაზედ და მამის ძახილზედ შეგვიდუნენ სხელში
შესატონეს გოგო-ბიჭები და ძმრით და წელით მოასულიერეს
გულ-შედონკუელი სოფით. მაგრამ რა, იყო ამის მოსულაერე-
ნა? წამოკდომის უმალ, რომ დახედა მკვდარს და სისხლიანს
ემაწვიდეს და ამასთანავე დაჭრადს ქმარს, ისეე გული წუჲიდა
და გადაეშა ხელმეორეთ ტახტზედ: ბეგრის წიფელ-კვიდის
შედეგ, თუმცა მოასულაერეს სოფით, მაგრამ შინგ ფეხზედ
ვედარ წამოდგა: იმ დამეს აუგ კანდა ელდისა და ბორბტისა-
გან და კარგა ხნობით ღოგინათ დაგა

იმ დროს, როდესაც მორბედაძის სხელში ეს აღიქოთა
იღება, სვენი ხანობი საღომე გულ-ხელ-დაერეული იჯდა სხ-
ლის კარებში და შიშით, გულის თრთოდით მოელოდა ჩე სხა-
ვე ხანობს შიღეს სოლომანს. იმ დღისეკე დღით, რა დღე-
საც მორბედაძეს თორჯი ესროდეს, სოლომანსა ჩაიგვა წინ დღით
ამოსხმული ქაღჭება, გამოართო ღედას საკადღეთო შეხანული
წინდა-პაჭაჭი, ჩაიგო ესენი ფეხზედ. ასელი ასაღუბი ახალივე
ჩოხით ტახზედ, გაიწყო ქმარ-ხანყალი, გადაეგო შიარსედ ს-
მასრე და თორჯი და განწია ტყისკენ. ღედან უთხრა: შე ტყე-
ში წაქაღ სანადიროთ, თუ მოკვალა რამე. იჭება სადაღათ
შინვე მოვიდე და, თუ ვერა, იჭება დამიგვანდესო. სადილობა-
მაც გაიარა, საღამომაც, კარგა დამეკ მიდიოდა და სოლო-
მანი ეი არსადა ჩანდა; რამთენიგ დამეკ მიდიოდა, იმთხი სა-
ღომეს სხვადა სხვა საშიშარი ფიქრები აწყობოდუნ. ესდა მაქ-
ცნა საღომემ შესაფერი უწრადღება იმ კარემოკის, რომ იმის

შვილი იმ დღეს უყნ, რა დღესაც შესწივლა ხუთი ქათმის წარმოება, მეტის-მეტად დაფიქრებული შევსრულდა მათგან განსაკუთრებული უყრადღებო იმ კარგოებს, რომ სხენეულს დღეს უყნ მის თავისი შვილი აღარ ენახა კაცინებული; ესღა დაიწყო საღომემ ი აზრებაც ფიქრი, თუ რა საჭირო იყო, რომ საღომისზე წასახვლელათი საღომისს ახალი წინდა-მაჭიჭი და ტანისამოსი ან ჩაყვო.

ამ ელექსის და ფიქრებისაკენ კატეგორულს დედა-კაცთან მოაზრების ერთიან ვითარება მოარბევდის მოახლეობაცანმა და უთხრა, ჩვენი სატონს თორეი ესროლეს ფენკრიფგან, მამა დასჭრეს, შვილი ვალთაში მოუვლეს და ქაღბატონი მიშისა და ბორბატისაკენ აეთი ვახდაო. ამ ამბავმა კრათბ გულს შემოტყუარს საღომეს და დაიწყების ტორილი შვილზედ. რასაკუთრდება, რატორც ამ ტორილზეთ, ისე ამ ხმაზედ, რა ხმაც საღომესთან მოახლდმა მოარბევდის მოახლემ მოტყუისა, საღომეს შვირი ხალსა შემოახვია. ტორილი უკვლას ესმოდა, და თითქმის უკვლას ტორებდა მისი ტორილი, მაგრამ ის ეი ვერაეის გაეგო იმის ტორილადგან, დარწმუნებული იყო საღომე, რომ მის შვილს ესროლდა მოარბევდისათვის თორეი და იმის საძიძური შედევი ატორებდა, თუ ფიქრობდა ვინმე მანახნდა ავაზაკმა ესროლდა თორეი მოარბევდეს და ესინოდა ეს ავაზაკი მის შვილსაც ან შეტყუროდა უდროყოთ ეზახუდ და ან მოუკვდა.

დიდმა ხენმა კათარ ამ ტორილისა და მოარბევდის შეტყუვნებას შემდეგ, რომ ზედმარეკნით ვერაეის შეიტყო — ვინ იყო მოარბევდის თორეის მართლღია; ამხთანვე გაუგებარი დარჩა, რა იქნა თითონ საღომეს შვილი საღომისა ისე რა შეემახეა მის, სამდევილი ცნობები მისზედ, თუ ვინ ესროლდა თორეი მოარბევდეს

და რა იქნა სდომეს შვიდი სოლომანი, მოჭყენა მთავრს
 გარეთში ერთმა შემთხვევამ.

დადასნის შემდეგ მომხდებისთვის თანდასნა სოლომანს, მა-
 რამაშობისთვის თუთსმეტს, გარეთის შემოხვევა სდომო ხან-
 ზედ კადოს ხარი კარკეს მინდორზედ. შუე ჩასვასზე აყო,
 რომ ამ შემოხვევს დაეცნ ტყეში მკადა ლეკები: შემოხვევა
 კარგა მომხრეუდნი იყვნენ ტყეზედ. მომხრეუდნი კარკეს
 თვალი ტყედას გამორეკანულ ლეკებს და კაჭებს. ერთს მათ-
 განს მანგ დაეციხნ ტყეში დაეცნ, ამოღებული ხანულის
 ჭკვეთ კაჭმენდინეს ხმა და შეაფარეს ჭკალს: დანარჩენმა შემ-
 მოხვევაში მხრადიდად შეატოობინეს სოლომანს და დაამტყნ მდე-
 ყარა. სურბეჭროთ, ხუნბულს დეეს გარეთის ნამეტანი მამა-
 ხადას სამკალით აყო მინდორში გახული: ისინა, ვინც მან
 იყვნენ, კადოსზედ ტრიადასკან დახურებულნი, ერთობ მიმკედ-
 ნი იყვნენ, მკრასკეობის ინაბარა: მანც-და მანც დაიბარეს მინდ-
 რადგანაც ხადას, მანერკეობა საიდგეს, შეაბრადნენ და გასწიეს
 ტყისკენ უფრო გამხედავი და ტყის მცოდნე ზარკების წინამდ-
 ლომდობით.

ხმარა ბინდი აყო, რომ მდეყარი ამ ადგილას მივიდა,
 სცა შემოხვე დაიჭარეს: მდეყარმა მთელი ღამე იარა, სდამ-
 დინაც იყენა მიუწედას და სათარც უფრო იმედი ქონდათ
 ლეკების შეხედრისა, მაგრამ ყოველმა ძებნამ უქმით წაიარა:
 ლეკებმა ამისთანა ტყესა და გზებზედ კატარეს თავიანთი
 ტყე, რომ კარც მდეყარი და კარც იარა ვინ სხვა კარ შეხდა
 მათ.

ლეკებმა მივიდობით კადიყენეს ტყე სდომოში. იქ
 თრიადა დეე კი დამწედათ ქვედათ ის და მკრმე კი მის-
 ცეს სება იმ სოფელში სიარულისა, რომელშიაც ის მიიყენეს.

ამ ლექსის შესრულებით, რომელთანაც ვარსკვლავი დასრულებულა, ერთი თითქმის ორი თვის ავით-მყოფა კაცო სტეფანობდა: ამ კაცის ჭეშანდა ცოლია. სახელ-კარაც და მისი დასრულებულა: ეს კაცო თუმიცა დასრულებულა იყო ავით-მყოფობისაჲს, მაგრამ ლაშქარისა სასოგადოთი არ ეზარებოდა და უცხო ადამიანთს ხ-მ კადუც სთამბუქოდა. ეზოსა და შესობდესი საბრუნის დროს ვარსკვლავს შეემატა ამ ავით-მყოფთანაც შესვლა. ავით-მყოფმა ცხობის-მოყვარეობით დაქწუო მას ცითხა: ევაზრება თუ არა სადგეოში ყოყნა, როგორ მოუხდა, რომ ის ლექსში დაჭარხეს და მოაყვანეს, რა შინასა, რა სოფლისა და რა ევარის კაცის შვილია და სხ. ამ ლაშქარის დროს იმის უთხრა, რომ იგი არის კახელი, თ—ს მახროსა, სოფლის ვარსკვლავის მცხოვრებია, ბ—თ ბაჭი და უმა თავადი მორბედიძისა, ავით-მყოფმა რომ გაიკონა ვარსკვლავის სახელი, გულისხმედ იმა და ბარის სახესუდ სიმხარულის ფერმა გადაჭრა: ამ სიმხარულის გაკლებით ავით-მყოფმა რამდენიმე სიტყვასუდ ლაშქარის კაცოც შესცვალა. ტყ.მ. რადგანაც იგი სრულა თავისუფლებით ვერ უყურებდა თავის მოსაუბრეს, ვერ შენაშნა ვერ ფარის შეცვლა მოლაშქარის სახესუდ და ვერც მისი ლაშქარის კაცოს შეცვლა. როდესაც ავით-მყოფმა ვაიკონა ტყ.მ. გარდა, ჭკითხვა არა თქვახი რაზთხიმე შესობდის გვარა ხამამითვალო; ტყ.მ. რომ შესობდესი ხამოუთვალა, სხვათა შორის, ახსენა ქურციკანხი: ავით-მყოფმა ჭკითხა — დაახლოვებით იცნობ ქურციკანთ, თუ ისინი მორბეუდნი შესობდესი არიან თქვიჩო; ტყ.მ. მთუ გო — დაახლოვებით როგორ არ ვაცნობ, კარი კარს ეგობიო. შემდეგ ამისა ავით-მყოფმა უთხრა, მე ბევრი რამ ვამბოვნი ქურციკანთსუდ და არა ერთი შენგ მიაძე, ვის შეადგისენ ქვლა იმით ვვარსკვლავობას და არ როგორც სტეფანობენ ეხლა

ისინაო. — ქურციკანთ გვარის ესა აღარც არსენ კია. უახესა ტყუი; იმთთი გვარუელობა ესა დამოკიდებულია ერთს თითქმის ასი წლის დედა-კაცზედ. ამ დედა კაცზედ — მარბისა, განაგრძო ტყუი, ერთი იმის შვილი თავდავირა დაქვიდა ბატონმა მთელი დღე. ის შვილი ამასზედ გაგებდა და მოკვდაო; შორე შვილიცა და ქმარიც მუტათ დიდ მუნჯესაში ქუთლიათ ბატონებსაო. ამასთანავე ამბობენ, დაუმატა ტყუი, ვითომ ქვრავის შორე შვიდს, ფანჯარიდან თოფა ესროლოს თავის ბატონის კედელში მწოდირე შვილისთვის, შვილი მოკვდას სამს დაეჭრას და თითონ სადღაცა გადაკარდნილიყოს.

ამის შემდეგ ავით-მოფი სრულებით გაუტედა ტახის და უამბო:

ქურციკანთ თითქმის ასი წლის ბებრის საღომეს შვილი, ბატონის მომკვლელი და სადღაც გადაკარგული, მე ვარ; მე ვარ, ძმაო, საღომეს შორე შვილი და სახელათ მქვიან სოლომანი; სრულებით ძართვია, ძმაო, რაც ხმები ყოფილა გართში ჩემზედ მოყენილი. მე კაცი მოკვალ და, რასაკვირველია, აღარ შედგომილყოფა ჩემს ქვეუანში. გადმოკვარდი ამ ქვეუანში, შევირაცხე აქურ საზოგადოებაში და დავიწეე აქ ცხოვრება. მე ცხადათ მახსოვს ყოველი, რამაც გამომიყვანა მოთმინებიდან, დამადუშეინა უძანყო ბავშვი და ჩემი თავი; მაგრამ ესრეთვე ცხადათა ვგებრძობ, რომ, თუ კაცს მძამე ცოფვა ჩაუდენია, რაც კინდ დიდი სასუთი ქმონდეს შენოდებისა, სრულებით მუჭმელეს ეოფილა მისი გულიდგან ამოფხვრა და სინადისის დამშვიდება; ესაღ, როდესაც ჩვენს სარწმუნოებას თავი დაკანებუ და თათრის რეული მივიღე, მუტათ მუშინიან, არ ვიცი რა მომელის საიქიოს ან ბატონის შვილის სიკვდი-

ღისათვის და ან სარწმუნოების გამოცვლისათვის. თითონ ჩუ-
 ნი მიწა წელის დაეარტვის პორტოც ხანკარად არ გამოქარვება,
 თუმა აქ ბეგრით თავისუფლათ და უხაკუნათ მოქსნებრობა,
 მანამ ჩემ სამშობლოში, ჩემი პატონის ხელში, რამთხნად ვხუ-
 ცდები, იმთენი უფრო და უფრო ძლიერდება და ახლდება ჩემს
 გულში ჩემი სამშობლოს მიწა-წყლის სიყვარული; ესდა რომ
 ავით ვარ და სიყვდილის მოახლოვებას ვგრძნობ, სსიყვდილეთ
 ვი არ მენახება თავი, ის მენახება, რომ დაეიარტე ჩემი მიწა-
 წელიდგან: მე ის მენახება რომ ჩემი ძეგლი და ხორცი იქ არ
 დამიწდებიათ, სადა ჩემი საკვარეულოს სასაფლაუთა. რასაც ვგრძ-
 ნობ. ესდა, ჩემის აქ მოხვლის შემდეგ, ამის ნასამედიც რომ
 მეფიქრს იმას წინ, მანამ პატონისსაკან გაბრაზებული ჩვიდენ-
 დი ჩემს დამღუბავს საქმეს, ჩემს სიყვდილზედ უფრო მადე
 ვახედობდი თანახმა, მანამ უმანყო პავშვისთვის თოფის სროლა-
 ზედ. მაგრამ ყოველივე ეს რადა დროსია? მე არა მიქვს. შეი-
 ლო, იმედი, რომ მოგრჩე და, თუ თავისხნან აქედგან, შინ რომ
 მიხეიდე, სთხოვე, როგორც სწყაღ ჯედა-ჩემს, ესრეთვე ყველას,
 ვინც ვი იყოს ჩემი მცნობთავანი, ილოცონ, რომ აგებს სიბი-
 რის შინც შირ-ნათლათ შევეუარო იმით, ვისაც აქ თითქმის უ-
 ნებლიეთ გამოკვსაღმე ახუ დაუფეხოვდი მიწა-წყლისა და სარწ-
 მუნოების გამოცვლით. ეს ავით-მყოფი მართლაც აღარ ეღირსა
 ღოგინიდაგან ადგომას; ტყვე დაიხსნეს მშობლებმა და მან მო-
 ჭყინა სოფელს კარეთში ნამდვილი ცნობები მორბედაძისთვის
 თოფის სროლაზედ და სოლომან ქურციკაშვილზედ.

დავით დათოშვილი.

დავით დათოშვილი
 მისივე ხელისაგან
 დაწერილია
 თბილისში
 1860 წლის
 აპრილის
 15-დღისა

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

წ ა ნ ა ა რ ტ ი.

რომ არა ვარ მე შექრალი?
 კარგათ ვიცი ანა-ბანა;
 თუმცე ჭკუასუდ ვარ ცოტად შექრალი.
 მაგრამ მიძღვის მე ეს კანა?

სულაც არა, თქვენმა მხემს! —
 მე რომ ასეთი არ ვიყო,
 ხომ ისრა ჩემზედ მტერმა,
 სიგოცხდე შეაზედ გამოყო?

დაიღაც რომ შექრალი ვარ!
 ან ეო რატომ არ ვიქნები?
 შექრლებთან ხშირად დავდივარ,
 მიყვარს ჩემი მკობლები.

რას მიქვან მომხელო,
 ანუ რა მიმართულება?
 ფულისკენ მიჭირავს თკალი,
 ვსწერ, რაც ეო სხვას იამება.

ვიცი სიმშობლოს შეიღობით
 არის ბუერი გამჭვალული,
 გაკომჭვალე მეც ამ კრძნობით
 და მოვიტე მათი გული.

მამულისა სიუკარულზედ
 მეც დავიწეე ღაღადება.
 წინ წავდექი ამით სხვაზედ,
 ვიგემე კეთილ-ცხოვრება.

მაცქე-მოცქე სოფელსათ,
 ამოძის ანდაზა ქართული,
 ტიულსა და ოსერსათ, —
 მივეუ მოვეუ — ეპოვე უფლი.

სოფიერთი ჩემი შოში,
 ჩემზედ განვითარებული,
 შიშხილითა კედება სადმე,
 არც კი იცის, რა არს უფლი.

მწერლობასაც ტატი უნდა —
 ეს ბეგრს ვერ არ გაუცია, —
 მწერალი ვარ, რა თქმა უნდა,
 რაგი მე ეს შემიცნია!

მიტომც დაუღ ცხვარ აბუკკით
 არც თუ ვისიმე მრცხეკნიან,
 რომ ჩემის კარვის თვისებით,
 ახალ მწერალს შექმნიან.

თანამედროვე მწერლისათვის ადრემში
 თანამედროვე მწერლისათვის
 თანამედროვე მწერლისათვის
 თანამედროვე მწერლისათვის

დამყარება დედა-პირისა. აი რისთვის თვით ბრძოლას შეეცა უფრო დიალექტური ხასიათი და საკანი ვერ განიმარტა, ვერ გამოირკვა. შვითხელმა რომ ცილი არ შექმნიდა, აქვე შე-
 მკლარ მრავალი მაგალითების მოყვანა, მაგრამ ერთიგ საკმაო
 იქნება უჭკნო, სახელდობრ ისა, რომ ვითომც ჩვენი ხალხის
 სიკეთე ძველ დროსი „მდგომარეობდა იმაში, რომ დამსკე-
 რელს უღელს მონობისს მოკლებული იყო და სარკებლობდა
 იმისთანა განწყობილობით წოდებთა შორის, რომელც ხალხს
 ამხსნებდა და ავიღად ატანებდა ვარკვან გაჭირვებთა“
 (თვერია 1881 წ. № VIII, გვ. 66). ჩვენ მწერლებს ხელში
 რომ ავლათ თუნდა მარტო ვასტანვის სამართალი და თვალთ
 გადავლათ მისთვის, მაშინ სრულიად უარყოფდნენ ამ სო-
 ცარს იურიდიულ მართაოქსს, რომელიც ამბობს — გლეხის და
 თავადის შორის მარტო ის განსხვავება იყო, რომ თავადი
 ბრწყინვალებით იხსენებოდა, მაგრამ იმათ სამართლის გან-
 ხილვა არ იხსენს და წინათვე დიალექტიკას დაადგენ. ჩვენი
 უფლება და კანონი ცხადად გვიჩვენებენ, რომ საქართველოს
 წარსული ცხოვრება ამჟებული იყო წოდებრივ სხვა-და-სხვაო-
 ბაზე და გლეხი ვეუდაყრით განირჩეოდა თავადისგან და სხვა
 წოდების წარმომადგენლისგან. განსხვავება დაწერილი იყო არა-
 თუ მარტო კანონში, არამედ ცხოვრების სინამდვილე ამ განსხ-
 ვავებას უჩვენებდა, ამტკიცებდა. ძველს ჩვენ სახელმწიფოში ვხე-
 დავთ ისეთივე მოკლებას, როგორც სხვა ხალხის ცხოვრებაში,
 სახელდობრ იმ მოკლებას, რომ შთელი ჩვენი სახელმწიფო გა-
 ნწყობილობა ამჟებული იყო საზოგადოებრივ სხვა-და-სხვაო-
 ბაზე. როდის განხორციელდა ეს სხვა-და-სხვაობა, წოდებრივი
 განსხვავება? მაშინ, როდესაც საქართველოს ხალხმა შექმნა ის
 კავშირი ანუ ძალა, რომელსაც სახელმწიფოს უწოდებენ. ჩვენში

სახელმწიფოს დაარსებას დიდი დრო მოუხდა, მაგრამ ქართველ-
მა ხალხმა თავის კულტურული ძალით დაამყარა პოლია დროს
წესიერად განწყობილი სახელმწიფო და უზენაესი მფარველის
მუგა-ხალხი ღირსია ისტორიული ხალხის სახელისა. სახელმწი-
ფოს დაარსება იყო ხალხის ცხოვრების ნაყოფი, მისი სულიე-
რი ძალის შედეგი. ფარნავაზმა განახორციელა მხოლოდ ის,
რასაც ვლადიკოდა თვით ხალხი, რაც შეიმუშავა თვით ხალხის
ცხოვრებამ. ტყვილად ჭგონია „ქართლის ცხოვრებას“, კითხვით
ფარნავაზმა სრულიად და უკვლავურში მიქება სპარსეთს, ჩვენს
ნადავზედ გადმორგო სპარსეთის სახელმწიფო განწყობილობა
(„ესრეთ განაწესა ესე უოკელი ფარნავაზ, მიმსგავსებულათ სა-
შეფოსა სპარსთასა“, „ქართლის ცხოვრება“, ნაწილი პირველი,
გვ. 32). ანა, სახელმწიფოს დაარსება იყო შედეგი ხალხის
ცხოვრებისა და თვით სახელმწიფოს განწყობილობა გამოჭრილი
ამ ცხოვრებაზე. პირველადვე სახელმწიფოს დაარსების შემდეგ,
რადათ გამოიხატა განსხვავება სხვა-და-სხვა წოდებათა შორის
(*Historia Georgiae*, kn. Baratova, тетрадь 1, стр. 25—26).
ეს განსხვავება ან მოსპობილა ჩვენ სახელმწიფოში ერთს წუთ-
საც, მის უკვლავთის კხედავო სსსტიკად განხორციელდებულს
ცხოვრებაში. თუ რა სასტიკი და უკიდურესი იყო ეს განსხვა-
ვება, სხვათა შორის, სწინს იმ ფაქტიდან, რომ უოკელიკაცს
მხოლოდ თავის წოდების ჰალი შექმლი შეერთო ცოლად რა-
შეთუ მოიყვანიან (ცოლთა) თავისთიხითა თანასწორთა, მთავარ-
ნი მთავართა, აზნაურნი აზნაურთა, და უმცირესნი უმცირესთა,
ცოლნი თვისთა თანასწორთა ერთია, (გეოგრაფიული აღწერა
საქართველოსა, პატონიშვილის კახუტის მიერ, გვ. 6.22).

ჩვენ ამ გვერდს, შეძლებისამებრ, განვხატოთ ჩვენი
კვლევანობის უფლებას და კახონი ძველად ჩვენ ქვეყანაში.

საჭიროდ მიგვაჩნია ეს დიდი შესანიშნავი საგანი მით უნარო, რომ აქამომდე ჩვენ შწერლობაში მის შესახებ შეტად ცოტა თქმულა და კარდა ამისა თვით გლეხ-კაცობაც მიერ საშუაოდ-ლებო წოდებას წარმოადგენს. ჩვენ სამშობლოში გლეხ-კაცი იზიდავს ეხლა სულს და გულს უოველი მატონახანი კაცისას. ევროპაშიც შწერლობა დაბალ ხალხს, სოფელელს კარვს ადგილზე აყენებს, უქადის მას ნაყოფიერ და სისარკველო მო-მავალს. რისთვის? მისთვის, რომ ევროპაში მღალღი წოდება წერილმანდება, უძღურდება . თვით კანეთარბული შესამე წოდება, ბურჟუაზია გაფუქსავატების გზას დააჯგა. ნიშნები მისი გამოაშკარადენს. უკვე დაბადა ახალი შტო შეწიერუ-ბისა (— — pathologia), რომელიც გულ-მოდგინებით სწავლობს და აყვირდება ამ მოვლენას, მის მიზნებს. ჩვენ მხო-ლოდ ვუწიკნებით ამ მოვლენას, მის გამორკვევა კანმარტება ჩვენს საგანს არ შეეხება აქ საკმაო იქნება ჯერ გამოვსთქვათ მარტო ის აზრი, რომ ზემოდ ნახვენები პეტალოგიური მოვ-ლენა, სხვათა-შორის, არის იმის მიზნები, რომ უყახასკულ დროს ევროპაში დიდი უურადლება მაქცივს დაბალი ხალხის ცხოვრების შესწავლას. ჩვენმათ, ეგონებ, ანალოგიური მოვლე-ნა იშვა, თუშტა ეს მოვლენა ჯერ ისე აშკარად არ გამოიხატა, როგორც ევროპაში. ჩვენმათც მღალღი წოდება ხელ-ხელა ფუ-ქსავატება, უძღურდება . თქვამე მღიერი და ამეი თავა-დობა დამბუნდა. ეს კასლავთ ნამღვილი ფაქტი, ევლასთვის ცხადი, ვინც კი ჩვენ ცხოვრებას აყვირდება, სწავლობს . . . ჩვენ არ მიგვაჩნია ტეშმარტებუთ ეს აზრი . . . ჩვენ გვრწამს, რომ ავითყოფის გამოობრუნება, მისი მოარსნა, კასადება შესაძლო არის. საჭიროა მხოლოდ

წესიერი, ჯეროვანი მკურნალება თვით ადამიანთაგან
 ისტორიული სკოლის (დრ. შერ) საფუძვლები არ მია-
 ლებან ვითარცა უბრალოდ მხარწმანე და სინამდვილე-
 მარტივება, არ არის მართალი, ვითომც ხალხი უნდა
 მოკვდეს და მამასადაჲ ის წოდებდ, რომელმაც განკლო-
 თვისი სიცოცხლის გზა, ღვინო ჩვენში მაღალ წოდებას შეუ-
 ძლიან თავის განკურნვა სხუელებისაგან, მისი დაჲება აუ-
 ცილებედს მოკვლენს არ შეაგვის. მანც უნდა
 ესთქვათ, რომ ჩვენში მომავალი გლეხ-კაცობას განავი-
 თარებს, დაბალი წოდება უნდა შეიქმნეს კეთილი - ცხოვრე-
 ბის ბურჯად. ამას გრძნობს უკვლავ, ამას დაღაღებს თვით ჩვე-
 ნი მწერლობაც. საჭიროა ჩვენი გლეხ-კაცობას წარსული უფ-
 ლებრივი მდგომარეობის შესწავლა. საჭიროა მით უფრო,
 რომ მხოლოდ ამ შესწავლის შემდეგ შევიტყობთ — თუ რა გზას
 უნდა დაადგინ ჩვენი მწერლობა, რა მიმართულება უნდა მიეცეს
 ჩვენ შეერთებულ დეპარტს. სამწუხაროდ, ჩვენში ერთი დაი ის-
 ტორიკნიცისა გუნდრუკს უკვეს ჩვენი გლეხ-კაცობის წარსულს,
 მის უფლებრივ ცხოვრებას, თუმცა ჩვენი გლეხ-კაცობის უფლებ-
 ბა და ენობის მომორბეუბანი უნდა იყვნენ გუნდრუკის კვეას.
 ისიც უნდა ესთქვათ, რომ ჩვენ ეკესმის „მამულის შვილების“
 მიზანი, მათი დტოდვა... ჩვენ ბევრში თანაუგრძნობით მათ,
 თუმცა ზიარ-და ზიარ ეკმობით, რომ ეგინი ამხინჯიკენ ისტორი-
 ულ ტეშმარტივებს. და ან რა საჭიროა ეს დამახინჯება? განა
 მას სარკებლობა მოაქვს? ჩვენ ვაწყობთ მით, რომ ეკმობით:
 ჩვენი გლეხი იურიდიკულად იყო ყოველ მართი დამაგ-
 რული ასება — დაეწყოთ ოქახიდან... უფლებრივი მდგომ-

არაა, ადამიანთაგან მისი უფლებრივი მდგომარეობის შესწავლა

მარტოს ჩვენი გლეხ-კაცის ოჯახის ბევრად უმჯობესება ძველი რომაელების ოჯახობის წყობილობას. როგორც რომში, ისე ჩვენი ოჯახი დაფუძნებული იყო ოჯახის მამის უსამხლერო ძალაზე, უფლებაზე; ამ ძალს, უფლებას ემორჩილებოდნენ ოჯახის წევრნი, თვით ოჯახი, როგორც ზარკელ-დაწვებითა იურიდიული კავშირი, აშენებული ოჯახის მამის დესპოტიურ უფლებაზე, ხელს კერწყობდა კაცის სხეობრივი ბუნების განკათიარებას, მის აღზდას. ამისთვის საქართველოში ვხვდებით იმავე მოვლენას, როგორც თითქმის ყოველი საღვთის ცხოვრებაში. ჩვენშიაც არ იყო კაცისხელი სხეობრივი პიროვნობა, ჩვენშიაც ყოველი წევრი ოჯახისა იურიდიულათ დათრგუნვილი იყო ოჯახის მამისაგან, თუ რა შორს მადიდოდა, თუ რა ვრცელი იყო ოჯახის მამის უფლება სწახს იმიდგან, რომ მას სრული ნება ჰქონდა თავის შვილის გაყიდვის, დატარებისა და სხ., ოჯახის წევრი ოჯახის მამის ხელში წარმოადგენდა ნივთს, რომელიც გამოსყუნიებული იყო სხვა-და-სხვა იურიდიული მოქმედებისათვის. ოჯახის მამა ოჯახში იყო არა მარტო მამა, არამედ ძმაც (თუ მამა ცოცხალი არ იყო) და უკანასკლავ შემთხვევაში უფროს ძმის უსამხლერო უფლება ჰქონდა უხეროს ძმაზედ, შეეძლო მისი გაყიდვა (თუ შვილი ან მამისაგან, ან ძმისაგან ან სხვის ვისცანზე ან გასყიდულა... კასტანის სამართალი, მუხ. 136). გარდა ძმისა, მამისა, სხვა ზარსაც შეეძლო ოჯახის მამობა, ჩამამკლობით უფროს ხათესაც. დედა-კაცი კი, როგორც რომში, კვონებ, მოკლებული იყო ოჯახის მამობის უფლებას. ეს გარემოება გვიჩვენებს ორთა სქესის იურიდიულ განსხვავებას. შვითხველი ნუ ითვებრებს, რომ კაცის გაყიდვის უფლება ჰქონდა მხოლოდ მალად წოდებას, თავად აზნაურობას, სასულიერო წოდებას, არა, — რომაელების უფლების მინარსი, ესრედ წოდე-

ბული იმტრია მოტესტას (ოჯახის მამის ძალა) შეკრდა, ფართოდ მოქმედობდა გლეხ-კაცობის ცხოვრებაში. ჩვენს შვენიშნავ იურიდიულ მოვლენას შეადგენს ის, რომ შეკრებულ გლეხს თავისი გლეხები ჭევიანდნენ. ამ გვარი გლეხი (ნასვიდი, შექნილი) არ იყო წვერი ოჯახისა, მაგრამ მაინც, იურიდიული ფიქციის ძალით, გლეხი ჭევიდა თავის გლეხს, როგორც მისი ბატონი, უფროსი, როგორც ანატორ-ქამილიასია. საუურადღებო კადეც ის არის, რომ ამ გვარი იურიდიული შეხედულობა ჩვენი გლეხ-კაცობისა მოქმედობდა დიდს ხანს; მაგ., 1808 წელს შუა მთის მონასტრის წინამძღვარმა აქადა ორი გლეხი თავისი სახლობით გლეხ გუმბაძე და დაღაქიძეიდისაგან (Груз. Церк. Гуджари, Д. П. Пурцеладзе, стр. 86—88). ნასვიდი, შექნილი გლეხი თვით გლეხის-ბატონის შეხედულობით შეადგენდა ნიეთს, შიძრავ ხატანს და არა სხვა რამეს. ოჯახის მამის უფლება შეტადრე დასაკლეთ საქართველოში დიდს ხანს მოქმედობდა. აქ ამ ჩვენი საუერნის შირველ წლებში კმოკვბო ძვალდითებს, რომ მამა გაჭეიდა ხოლმე შეიდას. მიხეზნია კაეიდეისა სხვა-და-სხვანი იუნენ: მაგ., 1811 წ. კოკიტა კამახიძეს გაჭირკვბამ კაეიდეინა თავის ქალი (Груз Крест. Грамоты и пр. Д. П. Пурцеладзе, стр. 118). თუმცა ჩვენს და რომაელების ოჯახის განწყობილობაში კმოკვბო ბეკრს მკრისესებას, მაგრამ მაინც ჩვენი უფლება უფრო ჭევიანიური და უნეობათი ხასიათისაა, ვიდრე რომაელებისა. მაგ., რომაელს კანონი ნებას აძლევდა შეილების სიკვდილისას ზოკიერთა შემთხვევაში, ჩვენში ამ სასტიკ და ბარბაროსულ ზომიერებას მოშორებული იყო კანონი. ჩვენი ოჯახის მამის ძალა წვერის გაეიდეის, მისი დასყის (მაგ., კალახვის) იქით არ შიდიოდა; ჩვენ ოჯახურ უფლებას ცხადად ეტყობა პოლიციური კითიდ-

ჩხიერების ხასიათი, მიმართულება; თვით ოჯახის შიშს თავის განსაზღვრულ მოკლეობას ჩქონდა და უკეთეს დასაძებდა რაიმე კანონის წინაშე. მისთვის მტკბული იყო მამამ შვილი მოკლას... შვილი სისხლი და სამართალი არ დაიწერებოდა და სულის კანონით უნდა გარდაეცა... კანტის სამართალი, მუხ. 78, იხილეთ ეგრეთვე მუხ. 81—82a). თვით ქალი ოჯახში იურიდიულად არ იყო ისე დაზარული, როგორც, მაგ., რომში ჩვენი კანონი ქალის პიროვნობას დიდს ზატისს სცემდა, თუმცა კი სრულად ამორჩილებდა მის შიშს კაცს (კანტანგის სამართალი, მუხ. 62, 63, 64, 72 და სხ.) საზოგადოთ შეიძლება თქვას ეს ჯედა-აზრი, რომ ჩვენში ქალი არ იყო ისე დაზარული, მოკლებული უოკლეო უფლებას, როგორც აზრის სხვა ხალხების ხელში, თუმცა კანტანგის სამართალი ქალის უფლებას საგრძნობლად ავიწროებს (ე. მაგრიამ შილის ერთ მოადს არც იგი დაულება, არც რა წიერთმის; თუ კაცს დამოწმებს მცდარი არის და სხ... მუხ. 216, იხილეთ ეგრეთვე მუხლი 239).

საზოგადოდ ჩვენი საოჯახო უფლება, ოჯახის იურიდიული განწყობილობა წარმოადგენს იმავე მოკლებას, რომელსაც ჩვენ თითქმის ეველ ხალხის ძველ ცხოვრებაში ვხვდებით. ძველმა უფლებამ არ იცოდა კაცის პიროვნობის თავისუფლება, სწრაფი ბუნება კაცისა არ აღიარა ძველმა კანონმა; ძველ დროს კაცს, როგორც თავისუფალი პიროვნება, არ იყო ცხოვრებაში გამოსული. უ. შინის სიტყვით, უწინდელი საზოგადოება შესდგებოდა ოჯახებიდან (aggregationi родовъ) და არა განსკუთრებული პირებიდან (собрание индивидовъ); ძველი საზოგადოების ერთეულს შეადგენდა ოჯახი, აწინდელისას განსკუთრებული პირი, ინდივიდი. ამ საზოგადო კანონს ემორჩილება

უოკელი ხალხის წარსული ცხოვრება. ცხოვრების მიმდინარეობას, კაცის წესობითი ბუნების გაუმყოფლობას, თურმეაქუელი მართლ, სხვათა შორის, გამოიხატა იმაში, რომ კაცის პირდაპირი მყოფი იყო უკრავინა ღირსება, დაამკვიდრა ადგილი კანონის და უფლების წინაშე. თვით სასტიკი და ბრძანისული რომელებს საოჯახო უფლებს, რესპუბლიკის დამხობის შემდეგ, შეიკვლია (Г. С. Мань, Древнее право, его связь съ древней историей общества и его отношение къ новейшимъ идеямъ, стр. 106—115). ჩვენში, როგორც წინათაც ვუხეხეთ, საოჯახო უფლებს მოქმედობდა ამ საუკუნის პირველ წლებშიც, იმის შემდეგ, როდესაც შემოვიდა შიშველობის რესულის იმპერატორისა და მის წესი და კანონი ჩვენში. თუ შიშველებს მსჯელობაში ამ საზოგადო მოკლებს, რომ ცხოვრების გაუმყოფლობა, ხალხის ცხოვრების ისტორიული მიმდინარეობა ასუსტებენ, აღაშთიანებენ ძველ საოჯახო უფლებას, მაშინ ჩვენი უფლებს შესახებაც საზოგადო აზრი უნდა ითქვას, სახელდობრ ისა, რომ ჩვენში საოჯახო უფლებამ ბოლო დროს დაქვარვა თავისი მკაცრი, სასტიკი ფორმის და იშვითათი მოქმედობდა ცხოვრებაში, თუმცა კი მოქმედობდა დიდ ხანს. რომელი დროიდან და როგორ მოხდა ეს დიდი საყურადღებო მოვლენა, ჩვენ ვერ არ ვიცით, რადგანაც ჩვენში არ არის დაარსებული უფლების ისტორია. საზოგადოდ კი შეგვიძლიან ვითქვათ, რომ ვახტანგის სამართალს (გამოიცა 1703—1709 წლების შუა) ამკარად ეტყობა ქუმანიური მიმართულება, იგი უარ-ქვობს ბევრ მოთხოვნისებებს ძველი საოჯახო უფლებისას და სწორედ ასეც უნდა იყოს. რამოდენათაც ჩვენ სახელმწიფოში სოციალური წარმატება ვარჯელს და ფართო ადგილს იჭერდა, იმოკლებდა ძველი საოჯახო უფლებს, ამკნებუ-

ლი ოჯახის მამის ექსპოტორ ძალაზე, ხელ-ხელა, მაგრამ შე-
 უხერხელად ჭკარგავდა თავის სამეფობელობის სხვა და სხვა ნა-
 წილებს. კაცის ჰაროგნობა იძენდა უფლებას, ოჯახის ამ ტერ-
 ცამილიასა ჭკარგავდა მას. ამ მოვლენის მიხედვით, ვიდრე გამო-
 რეთ, იყო ხეენი ხელის ევლტურული ძალა, მოძრაობა. ხეენ
 ღრმად ვართ დარწმუნებული, რომ ამ უფლებებიც პროგრესის
 მოძრაობაში სასულიერო წოდებას, ეკლესიას, ვითარცა სხვა-
 ბითი სწავლის წარმომადგენელს, მოხაწილეთა არ მიუღია, არ
 შესწევნია, არ დახმარებია მას. წინააღმდეგ ამისა, ეკლესია-სულ
 სხვა მიზანს ევლტობდა. ემსახურებოდა. სასულიერო წოდების
 შეხედულობით ელესი იყო ნივთი, საგანია და ეს ნივთი ვიდრე
 გამოდგებოდა თითქმის ყოველ იურიდიკულ შემთხვევაში (გა-
 უიდეა, დავიარაკება და სხ.). ეს წოდება მოძრაობდა, ცხოვრებდა
 იმავე უფლებებზე მდგომარეობაში, როგორც სხვა წოდებანი ხა-
 ლისა და, რასაკვირველია, რომ ამ ხეენი სუფუნის დამდეგს
 ხარბულად და იათად ეიდულობდა გლეხ-კაცებს, თითო გლეხ-
 კაცს სამ თემან სახეერთ (Грѣз Церковные Гуджари, стр.
 140, 127 და სხ. — აქ ხეენ ძველი მარხილი ეხლანდელ ფულ-
 ზე ვახვარობით). თვით სასულიერო წოდება ემორჩილებოდა
 სოჯახის უფლებას თავის მინაურ ცხოვრებაში. მეთიხვედს ნუ
 ეგონება, ვითომც ეს წოდება სცდილობდა კაცის ჰაროგნობის
 თავისუფლებისათვის, კანეთარებისათვის. მართალია, აქ-იქ
 ვხედავთ მაკალითებს, რომ ეკლესია ხელს უკრძალავდა კაცის
 გაიდეგას (Гр. Цер. Гуджари, стр. 149, 152, 153), მაგრამ
 ეს შეადგენდა დროებითს მოვლენას; მეორეც ესა, რომ ეკლე-
 სიას სწეინდა უფრო ის, როდესაც ხეენ ქრისტიან გლეხს მი-
 ჭვიდდნენ ვისმე ურწმუნოს, მაგ., თათარს (როგორც ხშირი
 მოვლენა იყო სამეგრელოში). რომ ეკლესიას არაფრად მიანდა

გლეხ-კაცების ინტერესები, სხვათა შორის, მტკიცდება ამ ფაქტიდან, რომ კელესია (იმერეთში) კვირამი სამ დღეს თავის სასარგებლოდ ამუშავებდა გლეხს (Глѣхъ-и-иерѣи, стр. 116—117), ნახევრად უნაწილდება შრომას. სად არის აქ ქრისტიანული უბრალები? ასე და ამ გვარად კელესიაც ემორჩილება სასოგადო იურადიკულ განწყობილობას.

რა იყო მიზეზი, რომ ზნეობრივი ბუნება კაცისა, მისი შიროვნება თუ სრულად დახმული არა, მაინც ძველ იყო დასაჯრული ძველ საქართვლოში? რა გარემოებანი ეწინააღმდეგებოდნენ კაცის იურადიკულად განკითარებას? ჩვენ არ ვეთანხმებით პეტრი-გვმულის დ. პ. ფურცელაძის აზრს (Грѣхъ, крестъ, Гражд. и пр., предисловіе, стр. III.), ვითომც ამის მიზეზი იყო ისა, რომ ჩვენი ცხოვრების დასაწყისს, საფუძველს შეადგენდა ქონება, მამული. უ. ფურცელაძის სიტყვით ჩვენში უკვლას ნიშნავდა ქონება, სხვა რაიმეს არაკითარებე მნიშვნელობა არა ქონდა რა; ამისთვისაც კაცის ზნეობრივ შიროვნებას ადკალი არ ეჭირა ცხოვრებაში. ეუღნი მოკლებულნი იყვნენ კაცის ღირსებას, რადგანაც ქონებასაც მოკლებულნი იყვნენ. გჭონდა ქონება, მამული კაცის იყავი, არა — უკვლა გვარი კაცობრიულ ღირსებასაც მიხდელი იყავი. ის გარემოება, რომ ძველ საქართვლოში კაცის ზნეობრივი ბუნება დასაჯრული იყო აინსება თავით საოჯახო უფლების განწყობილობით და არა მამულით, ქონებით. მამული აქ არაკერ შუამია. საოჯახო უფლება მაშინაც მოქმედობდა, როდესაც კაცს (მაგ. ეულს, ბოჯახოს) მამული არა ქონდა. რომელმა არ იგოდა (მატერ-ქამილიას) ოჯახის ჩვერის ზნეობრივი თავისუფლება, თუმცა ოჯახს ქონდა მამული. უკვლა საღბის ცხოვრებაში გხვდავთ საოჯახო უფლებას. ეს მოკლება ბუნებრივია და უოკელ შემთხვევაში მოიძო-

კება, კერძოვი მაშინაც, როდესაც ქონება არ შეადგენს ოჯახის საფუძველს. ჩვენშიაც ასე იყო. საზოგადო სოციალური განხილვაში (ოჯახის მიმის კარდა, სხვა წვერი ფანჯარებში) მოკლებული იყო) მოაქმედობდა ჩვენ ცხოვრებაშიც. მეორეც ესა, რომ საოჯახო საფუძველი (родовое начало) ჩვენშიაც შეადგენდა იურიდიულ განწყობილობას (წინააღმდეგე შესჯედლობას) უფურცელაძე, იმ. იჭე გვ. II) და არა ცხოვრების სტიქიონს. ჩვენ უნდა ვუხატოთ, რომ საოჯახო საფუძველი საზოგადო სოციალური მოკლებს ვკონებ, სამუდამოდ მიღებული იმ ჭეშმარიტება სოციალოგიაში (См. Г. О. Мана., стр. 97—100 и др.), რომ უკდა ისტორიული ხელის ცხოვრებაში მოაძრევა საოჯახო საფუძველი, ვითარცა იურიდიული წესდებულება. და ან რითი ამტკიცებს პრტიციპული აკტორი თავის აზრს? ვკონებ—ვერთაერთი, აკტორი არ ვეამტკიცებს—თუ რა მიზეზების გამო ჩვენი საოჯახო საფუძველი შეადგენდა გამორიცხვას საზოგადო სოციალური განხილვას (ვითომც იყო სტიქიონი და არა იურიდიული წესდებულება). ამ მიზეზების ჩვენება ვი შეტად საჭირო იყო დედა-აზრის დასაფუძნებლად.

თითი გარკვენი განწყობილობა უფლებასა და განხილვის ძველ საქართველოში ხელს ვერ უწეობდა, არ ესარჩლებოდა გლეხის მდგომარეობას, ამ მდგომარეობის გაუმჯობესობას. ეს გარკვენი განწყობილობა ზედ-გამოჭრილი იყო ცხოვრების პოლიტიკურ ორგანიზაციაზე, როგორც იყო ეს ორგანიზაცია, ისეთი იყო უფლების და განხილვის განწყობილობა. ძველი საქართველოს სახელმწიფოს ორგანიზაცია იყო ფეოდალურ-მონარქიული. პირველადვე ორი ძალა სახელმწიფოსი გამოვიდნენ ასპარეზზე — ჭკოდალობა და ძიეობა. მთელი ჩვენი პოლიტიკური ისტორია მინახენი ცხოვრების წარმოადგენს ერთს შეუხერხებელს,

ხან გრძლივ ბრძოლას ამ ორთა ძაღათა შორის. თვით ეს
 ბრძოლა იყო სხვათა შორის, უმთავრესი მიზეზი ამ საუფროს-
 ლებო მოვლენას, რომ ჩვენმა სახელმწიფომ უკრძალავს
 უკიდურესი ფორმა მმართველობის (absolutизм, автократія),
 რომელსაც ეპოკით დასაჯელით ეწოდებოდა. ჭკოდალობა უჭერდა
 თავს მეფობას, მეფობა — ჭკოდალობას. სახელმწიფოში კერძო
 ერთმა მთავრმა სამუდამოდ ვერ დაითრგუნა შურე. ამ პოლი-
 ტიკურ მოვლენას ეხებათ ჩვენში რუსეთის მთავრობის შემოსე-
 ლამდის. იყო შესაძებ ძალა, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა მეფობის
 კერძოებას, სახელდობრ ისა, რომ ჩვენს სახელმწიფო მეტად
 ხშირად იყო ხოლმე სხვა-და-სხვა ხალხის ხელქვეით, მეთხვე-
 ლი არ უნდა მოსტყუდეს მით, რომ მეფე ჩვენში თვით მშე-
 რობედადა იხსენიებოდა (კახუტა, გვ. 48.) ტიტული ვიდეკ
 არაფერს ნიშნავს, ბერძენთა ის ცალიერა სატყუაა. ჩვენშიაც
 თვით-მშერობელობა ცალიერ ტიტულს შეადგენდა და არა მო-
 შქმედს პოლიტიკურ ძალას. უფლების და კანონის გარეგანი
 განწყობილებაც ჭყოდალი-მონარხიული ფორმისა იყო. ამას
 შვემოდ დავამტყვიებთ, ესეა ვა გამოვსოჭებთ ამ დედა-ზნის,
 რომ ეკლას ისტორიული ხალხის ცხოვრებაში ეპოკით ამ მო-
 ვლენას, რომ უფლების და კანონის განწყობილება სრულად
 ესაბედა, ეთანხმება პოლიტიკურ ორგანიზაციას (მეტადრე სო-
 სხლის სამართალი, კანონი)... როდესაც შეიცვლება სახელმწი-
 ფო მმართველობა, უნდა შეიცვალოს უფლების და კანონის გა-
 რეგანი განწყობილებაც; ამას ცხადად გვიტყვიებს რომის ის-
 ტორია, თუმცა არა შარტო ეს ისტორია, არამედ სხვა ხალხის
 ისტორიაც, როდესაც რომში არსებობდა არისტოკრატიული
 რესპუბლიკა, შესაბამედ მისა თვით სამართალი იყო განწყობი-
 ლი (аристократический); მოისხრო რესპუბლიკა, დაარსდა იმპე-

რის — შიშველი უფლების და კანონის განცხადება განწყობილებებს (президентский Суд) და სს. (Вело, Организация Уголовной юстиции в главнейших исторических эпохи, სტრ. 117-118, 80). სახელმწიფოში ვსჯდებით დემოკრატის. ხელს (დუმის) კეთილშობილ- და სახელმწიფო საქმეები, იგი განსაკუთრდა ამ საქმეებს. შესაბამისად ამ სახელმწიფო განწყობილობისა იყო განწყობილი თვით სამართალიც, უფლება და კანონი. ესრედ წოდებული ქალასტების სამართალი (судъ геліастовъ) სრულიად ეწეობოდა სახელმწიფოს ორგანიზაციას. როგორც სამართალი, ისე სახელმწიფო ხელის სჯდით იყო (Вело, стр. 1-40, Авицкая эпоха). ჩვენ სახელმწიფოში სულ სხვა მოკვლენას ვსჯდებით. აქ ხელის (დაბალი წოდება) მოკვლული იყო კავლენას უფლების და კანონის განწყობილობაზე. როგორც უკვე გამოვიტყვი — ამ განწყობილებებს ქყოფად მონახიული მიმართულება, ხასიათი ქრონიკა და ეს ხასიათი, ისე განსხვავებულად ვახტანგის სამართალსაც ამკარად ეტყობა და, კვონება, ეს უკანასკნელი კარგობა სრულიად არღვევს იმ აზრს (ამ აზრის არიან ზოგიერთი რუსეთის სწავლულები), ვითომც ვახტანგის სამართალი გადმოღებული იყოს (თუმცა სულ ეს არა) რომაელების უფლებიდან. არა — ჩვენ სამართალს ზედ ახის ნაციონალური ბეჭედი. ჩვენი სამოქალაქო კანონები სწორედ რომ თავის სინამდვილით მათქმითიერი ფორმულები არიან და ეს ფორმულები კიდევ ძეტად ლაზათიანად გამოჭრიდნი ჩვენ უფლებრივ ცხოვრებაზე. ჩვენი ხელის გენა გამოითქვა ამ საკვირველ კანონებში, რომელთაც ძველ ისტორიაში ბერი ხელის სამოქალაქო უფლება კარ უდრის ღირსებით, და რომ ეს კანონები ჩვენი ხელის გენას ნათუთა, ამას ამტკიცებს თვით ვახტანგი. არამედ ვინათვის ქართულთა წესნი და ბეჭენი სხვა რამე არს და არა შიაკეს

სხვათა ქვეყნისა რაგათ და ქვეყნებისა... (განხილვის სიძარ-
თადი, შეიძლება 204 მუხლის ქვემოთ). თუ თითო განხილვის
სამართალს - ჩყოდად - მონარბიული ხასათი გვერდისა ქვე-
და დავსვენათ, რომ უფლებრიკა მდგომარეობა უღესობისა
სრულიად ეთანსებოდა სახე მწიფო განწყობილობას. ვადრემ-
დისინ შეუდგებოდეთ ამ განწყობილობის განხილვას. ჩვენ უნ-
და ვუჩვენოთ ერთი განკმობა, სახელდობრ ისა რომ უფლე-
ბისა და კანონის განწყობილება სკნის სხვა იყო ესრედ წოდე-
ბულია მამასახლისობითი მმართველობის დროს, ე. ი. ამ დროს,
როდესაც ვერ არ იყო დაარსებული წესიერად განწყობა ა სა-
ხელმწიფო. ამ დროს თუთ ხალხი ასამართლებდა, განსუიდა
ხალხე საქმებს. უფროსთა, ჭკვიანთა, კამოციდითა დიდი
ღირსება და ადგილი ეჭირათ სამართლის ასმარეზზე. თუთ
ხალხი არსედა მსაუფლოთ ეს განწყობილობა არ იყო ფორმა-
ლურად აღიარებული, დაუყენებული ისე, მაგ., როგორც იყო
აინახა დემოკრატიული სამართალი, არა, — მამასახლისობითი
ეპოქის სამართალი ჩვეულების საქმე იყო. შეადგენდა ჩვეულებ-
რიკ მოვლენას. ამ ეპოქ მოვლენას თითქმის უკელა ხალხის
ძველ ცხოვრებაში ვხედავთ. მაგ., ძველი კრმინაულების ცხოვ-
რებაში (ტატიტ).

ჩვენ სახელმწიფოში მეფე, ვითარცა წამომადგენელი ხა-
ლხისა, იყო დასაწყისი უფლებისა, სამართლისა მის ხელთ
იყო კანონი. მის ხშირად მიმართავდა ყოველი ქართველი, გან-
ხურჩეველად წოდებრივი ღირსებისა, სულ ერთია — თავადი თუ
კლეხი; უკელა ითხოვდა მისკან საქმის განხილვას; შეეკ ეთ-
დკ საქმეს ვეროვან გზას უჩვენებდა. ისე იყო ჩვენში არა თუ
მარტო მაშინ, როდესაც სახელმწიფო ტახტზე იჯდა რომელი-
მე ხუსტი მეფე, „იწილო ბიწილოს“ მოთამაშე, არამედ მაშინ

მართალი და დამკარნი მის ქვეყნისა მის ქვეშე იყვნენ (კახუშტი, გვ. 12). ქყოდალი, ერისთავი, რომელიც სწავლობდა სამოქმედო ადგილს, განაკებდა სამართლის საქმეებს და განიხილავდა მათ. ხშირად მოხდებოდა, რომ მეფე უბოძებდა ხოლმე ქყოდალს სიკვლს, სადაც დაწვდილებით იყო განმარტებული — თუ რა ვარიანა უნდა გადასდეს ასეთი თუ ასეთი დანაშაულობისათვის, თუ რამოჯენი დარს სისხლი თვით ქყოდალისა. მაგ., 1455 წ. მეფე გაიარებ მუღვისით სუფეს ასთ ვახტანგს რვა ასობისა ქარმანული დაუნაშა სისხლის ფასად (Груз. Двор. Грам., стр. 1—2). ბევრჯერ მეფესაც მცემული სიკვლი შეადგენდა მოული სამართლის წიგნს, სადაც უნდა დანაშაულობა დაფასებული იყო; ეს სამართლის წიგნი თემის კანონი და უფლებს იყო, ადვილობრივი ძალა და მნიშვნელობს ქმონდა. ერთი წიგნი განიხილავდა მეორეჯერ; შოგ მთავანში ერთი და იგივე დანაშაულის სისხლი ძიარი იყო, შოგში იაფი. საკვირველია ერთი თვისება ამ სამართლის წიგნებისა. მათში ქყოდალის შვილის გადახევა უფრო იაფად ღირდა, ვიდრე მდისინ იმავე ქყოდალის მენახარესი. მაგ., 1479 წ. ბატონი მეფემ უბოძა სიკვლი ხუტუნს უბადამეს; შვილის გადასვლისათვის დაუნაშა ექვსი ათასი თეთრი, მენახარის გადასვლისათვის — რვა ათასი თეთრი (Груз. Двор. Грамоты, стр. 39, იხილე იქვე, გვ. 37, 38, 44. — იურისტისთვის მეტათ ძიარფასი სიკვლები არიან). ამ სამართლის წიგნების, სიკვლების ხასიათი ცხადად კვიმტვიტებს, რომ ხვენიაც სამართლის ისტორია (სისხლის სამართალი) ემორჩილებოდა საზოგადო კანონს, სახელდობრ იმას, რომ ხვენიაც, როგორც სხვა ხალხის ცხოვრებაში, დანაშაულობას მირველად ქმონდა კერძო მნიშვნელობა, დანაშაულობა შეადგენდა კერძო ძიარის ენებას, შარალს

და არა სხეულშია, სხვაგვარად, წინაშე არაა უფროსი. შემდეგ მა ჩვენი ხელის სამართალი სხვა გზას დადგა, ხელის იურიდიულ ახროვნობამ გამოიკვლია ის დედა-ახრა, ეს-ღა უკვლავ განათლებული ხალხის ცხოვრებაში აღიარებული, რომ ხალხის დანაშაულობა არა-თუ მარტო კრძალა შიშს აძლევს ვნებას. არამედ სხეულშია, სხვაგვარად და მამის-დაძმე ხალხის სამართალი სხეულშია, სხვაგვარად, იმის გამოკვლავშია უფრო იქნას. ეს ხალხთა უკუობა ვახტანგის სამართალს, რომელიც შესდგა სხვა-და-სხვა ხალხის იურიდიულ სკანდალ-ბათიან და რომელიც შედგენს ჩვენი ხალხის ახროვნობის ნაყოფს. შუათხველი ხე იყავრებს— გათამბვრილი გულტურული ძეგა არ იყო სჯიარო ხეში-ღ სხეულში დედა-ახრის შემუშავებისათვის, მისი ცხოვრებაში განხორციელებისათვის. ვინც იქნის ხალხის სამართლის ისტორია, ამისათვის ჭეშმარიტია, რომ მართალი-ღ დიდი გულტურული ძეგა იყო სჯიარო აღ-ნიშნული დედა-ახრის ცხოვრებაში განხორციელებისათვის. გურა რომელი ხანა რსეთში კვრიბული, რუსეთის სამართალი მოქმდობს. მაგრამ ეს-ღა რსებს ვერ გამოურყვევით ის დედა-ახრა, რომელიც დიდი ხანა ჩვენი ხალხის საკუთრებას შეადგენს. ეს-ღა რსებს სიკვდილი კაცისა შორიკებით თავდება. ხალხში რამდენაში ძროხის, თუგანს, იარაღის მიცემით. ეს-ღა ვერ მახვედრილან. რომ დანაშაულობა არღვეს სხვაგვარად ისტორიის და არ შეადგენს მარტო კრძალა შიშს, ვნებას. შორეუ სურათდებო მხარე ქოდალური ელემენტისა ჩვენ სამართალში არის ის, რომ ბევრჯერ თითონ შევე რომელიც შიშს აძლევდა შეტად დიდ უფლებას; ბევრჯერ ქოდალური ელემენტი სხვაგვარად მოხარბაულს; მაგ 1677 წ. შევე კრკ-ელში და მისმა შეუღლე ელენემ უბოძეს მდივანს ონან ქობუ-

დაშვიდს სოფელი ეწიღე-უღღუნი ხა რა პირისით. (თით
 შეიქს ხელი არა ქქონდა სოფელთან; მისი მოხელეწინა-
 გაივლიდნენ იქ, ქობულთაშვილს უნდა განსწავლეს და
 აღსრულებაში მოეყვანა მეფეს შესახებ საქმეები (Груз.
 Двор Грам., стр. 9).

ჩვენმა სახელმწიფო უფლებამ იგოდა კერძოვე საკვლესიო
 ანუ სასულაერო ქყოდალობა. კვლესიან ჩვენში იურიდიულად
 მეტად დიდი მნიშვნელობა ქქონდა, უდიდესი ვადრუბდისინ
 თვით სკრო ზყოდალობას. პოლიტიკური მნიშვნელობა კი სა-
 სულაერო წოდებისა კერ აღქმატობდა სახელმწიფო საერო და-
 დას, უფლებას. ამისთვის ჩვენი სახელმწიფო მომორებული
 იყო თეოკრატულ საფუძველს, პრინციპს. ეს პრინციპი კერ
 აღორძინდა საქართველოში მის გამო, რომ დასაწყისიდანვე
 კვლესიან შეადგინა გასკუთრებული ვაჰმირი, იურიდიული ერ-
 თული, რომელიც ემორჩილებოდა საერო სახელმწიფო ძალს,
 მაგრამ არ იყო სკუთრება ამ ძალისა. თეოკრატია, როგორც
 პრინციპი, ანსებობს მაშინ, როდესაც საერო და სასულაერო
 ძალა, უფლება ერთი პირის ხელთ არის (სულ ერთია — ფიზი-
 კური იქმნება ეს პირი, თუ იურიდიული) და ეს პირი ვადრ
 დვთაერთვ უფლებას მადლა აუნებს ქვეყნაერზე. ჩვენმა სახელ-
 მწიფო საერო დაწყებულება, ვაჰმირი იყო, ისეთი ტიპისა,
 როგორც კერძოში ესკდავთ სახელმწიფოებს. როგორც გას-
 კუთრებული წოდება, კვლესიან ტახტის ხელთ იყო, თუმცა ვა-
 ნონის ძალით ვათადიკოზი სულის ხელმწიფე იყო („ერთი
 ხორცის ხელმწიფე არის და შერთე სულისა... ვახტანგი, მუხ.
 25), თავის მნიშვნელობით და დარსებით დაახლოებული შე-
 ეყვანა, მაგრამ იგი მაინც შეიქვს ემორჩილებოდა („ესე) ვვა-
 რის მტკირთველი) მოაწვევდა ვათადიკოსთა და ეპისკოპოსთა

და შერისხვავა ამის მიერ იყო შეფასებანი, ვახუშტი, გვ. 20). შესანიშნავი ჩვენ სახელმწიფოში ის მოვლენა, რომ სახელდი-
რო წოდებამ შემდეგში, შეთქმულმა სახელმწიფოში, დასრულდა,
ხელი მოჰკიდა სამხედრო საქმეებსაც, უმთავრესი წინამძღვე-
ნელი ამ წოდების შექმნა სმასპეტად, ბრძოლის ველზე მტრე-
ბთან მეომრად ამის მიზნით იყო დადგენილი და უღონოება
ერთად (ვახუშტი, გვ. 55). ხალხის უღონოება, გულის გატეხა
აქ არაფერ იყო. უმთავრესი მიზნით სახელდირო წოდების
გამდიდრებისა, მისი უფლების გაზრდილებას იყო პოლი-
ტიკური დამოკიდებულება, ხალხის შირის უფლებრივი
მდგომარეობა ჩვენი სახელმწიფოსა. პოლიტიკური დამოუკ-
იდებლობის დაკარგვა, თავისუფალი სახელმწიფო ტახტის
დამორჩილება სხვა სახელმწიფოსადმი იყო ამის მიზე-
ზი, რომ სახელდირო ქოდაღიშმმა შემოდ თავი გამოქ-
ეა და სამხედრო ძალა დახარხუნა (Рус. Крест. Грамоты
стр. V, 81—94). ჩვენი პოლიტიკური ისტორია კვიტი-
ტებს, რომ როდესაც სახელმწიფოს ძალა ხსტდა, მაშინ
ქოდაღები ძლიერდებოდნენ და არა იშვიათად სხვარავდნენ
სახელმწიფო ტახტს. ამ საზოგადო მოვლენას სხვა სახელმწი-
ფოებშიც ვხედავთ, მაგ. კერძოში. ჩვენსივე ასე იყო. ისიც
უნდა ითქვას, რომ ჩვენი ხალხის პოლიტიკური სარწმუნოება
ურ ქობდა იუკრატას და ამისათვის სახელდირო წოდება
არაფერ არ უთავილა ჩვენში პოლიტიკური ძალა, რომელსაც
დამორჩილების სახელმწიფო, ტახტი, რუსთავის ემარქია მე-
ტათ ძლიერი იყო, მაგრამ ისიც კი ემორჩილებოდა ტახტს
(Груаиение Пер. Гуджари, стр. III, 1—6; ისიც ვგრეთვე
გვ. 15, 35). თვით ძლიერება ეკლესიისა, რელიგიური მიზე-
ზების გარდა, დამყარებული იყო მატერიალურ, კონომიურ

სსუთხედ. ჩვენმაგ, როგორც კერძაში, სასულიერო წოდება მარტო სულიერი საზრდოთი როდი იყვებოდა, მისთვის საქართ იყო ხორციელი საზრდოც არა ნაკლები. თუ რა დიდს ლეკვას შეადგენდა ეს ხორცის საზრდო სხანს, სხვათა შორის იმ ფაქტობრივად, რომ მცხეთის კელესიას 1683 წ. ჰქვანდა ათას ოც-და-სუთი გომლი ციცი-გაგი (იქვე, გვ. 112). თავის საკუთრება კელესიამ შემოიფარგლა. მის სამიწიერო-ში ფეხს გადადგმა არავის შეეძლო. სეგრძე განიხნა არ იცნის ის ვეიდურსა ცნება საკუთრებისა, როგორსაც კბოვებთ ჩვენ საეკლესიო კანონში. საეკლესიო მამული ქრისტეს საკუთრება იყო (იქვე, გვ. 89). თვით შეუვა, ძლიერ ერეკლე შუორეს, არ შეეძლო ხელი ეხლო საეკლესიო მამულისათვის. აი რა უძმანა მან უყარაძლებს 1789 წ.: „არა თუ წართმევა, კარგა შემადიან შეეხო საეკლესიო მიწებსა“ (იქვე, გვ. 85). თუ ერეკლე ამას ამბობდა, ამა „იწილა-ბიწილოს“ ავტორი, იმის შემკვიდრე გიორგი რაღას იტყოდა, — „შე კელესიასთან ბრძოლა არ შემოძლიანო“ (იქვე, გვ. 35). მაშინაც კი, როდესაც ჩვენი სახელმწიფო ჰკარგებდა დამოუკიდებლობას, სასულიერო ქოდალებს მატყვისცემა არ აკლდათ. სპარსეთის შიხი უღაქუცებდა ამ ქოდალებს, ავიღოებდა მათ, — რა მენაღვლება ჩემი საქმე კი კეთილად წამართოსო. კათალიკოსაც ახვეწებდა ღმერთს ნადირშაჰის სულს, ლოცულობდა მის სახლობისათვის (იქვე, გვ. 113 — 114 და სხ.). ისიც არ უნდა დაივიწყოს მკითხველმა, რომ უოველთვის კეთილდღეობაში არ იმყოფებოდა ეს პუდნიერი წოდება. იყო ისეთი დრო, როდესაც ერთი ბარველთაგანი ჩვენი კელესია, სიონის კელესია საოცარს ხიდატაკეში ჩაკარდა. წარსულ საუყუნის ბარველ სახეობაში ფინანსიური მდგომარეობა სახელმწიფოსი დიდს განსაღვლელში იმყოფებოდა.

სიონის ეკლესიამ იყისრა ნაწილი სახელმწიფო კლასის და ოფ-
და რე თუმნათ და რე მანუათ დაჯიკრავა თათქმის უკლას
საკლესიო ნიუთები, ვერა, ბარძიმი, სახარება და უნებო და
სხვა უმარაგი მამული, დაჯიკრავა იაყად, მაგ., ერთი დექანი
თერთმეტის წლის კადით თუთმეტ მანუად, ქიარუხსად
მორთული სახარება ოთხ მანუად წელიწადში და სხ. (აქვე,
გვ. 62 — 65). მაგრამ რა გაქეობოდა, როდესაც ის დრო
(წარსული საუკუნე) ზეც ცხოვრებაში ასე გაჭირვების იყო,
რომ თვით ტახტის შემკვიდრესაც ვაოარვის ოცი თუმანი არ
მოებოვებოდა. რის ვა-ვაგლახით ასესხ მან ეს თული მელიქ-
შაქაროსხვან, თანაც ეხვეწებოდა — შნი ჭირიმე დამაცადე, მალე
მოგვებ, არსად გამთქვა, თორემ ზეცნი მოსისხლე იქნებო-
(Груз. Крестьянская Грам. и пр., стр. 50), მაგრამ ზეც იე-
ნანსიურ მხარეს თავი უნდა დავანებოთ და უფლებრივს მივმარ-
თოთ.

სახელმწიფო წოდება, ეკლესია შედგენდა დაუმოკიდებელს
სახელმწიფოს თათქმის იმეკ ტომის და იუორძისხს, როგორც
დასავლეთის ვერძიში. ზეცნი სახელმწიფო წოდება იყო „სახელ-
მწიფო სახელმწიფოში“ მან არა თუ მარტო თავის საკუთარი
საკლესიო უფლებს და კანონი ემუხა, არა — თავის სამეფომე-
ლოში ის განხვებდა საერო საქმეებსაც, მას ქქონდა თავის ქვე-
მეკრდომებისათვის საკუთარი საერო „წიგნი სამართლისა“. ბე-
ვეკერ შეუკუბა უბომბუნენ რომელიმე ეკლესიასა სოფლებს და
საკლესებში უწერდენ, რომ ნბომბია სოფლები უოკლეკარნი
სახელმწიფო ხარისხვან გაკეითავისუფლებია და სება არა ვა-
ქს რაიმე მოკითხოვოთოთ მითან (Церк. Гудж., стр. 102 —
103). ამ ვერ სოფლებში, ადგილებში სახელმწიფო წოდება
თავისუფალი ბატონი იყო; იგი განხვებდა ველს ვერ საქმეებს,

ყოფილი დამკარებელი. ამ კვანძის შიგნით წარმოგვიდგენს წიგნის ეპარქია (იქვე, გვ. 22—24). ამ კარდა ამისა, რომ განმარტებულა ვარიამ ეკლესია დახმულადობისთვის, წიგნის ნაწილების ხარჯი, რომელსაც სოფელი ხდილობა მღვდლის სასარგებლოთ: კომლზე იყო ერთი ძროხა ან ცხვარი, ერთი კოდი მური, ერთი ლიტრა ქერი, სამი აბაზა აფული, ერთი მოვამაგირე წელიწადში, კარდა ამისა ქედზე კაცი კლდებულა იყო წელიწადში ერთხელ მოსმარებულა მღვდელს სამუშაოდ და თითოეულს კომლს წელიწადში ერთხელ უნდა დაემატებინა იგივე მღვდელი. შემოდ ნაწილებს ქეოდალურ სისხლის სამართლის ცხადე ეტყობოდა ერთი მიმართულება, სახელდობრ ისა, რომ ეკლესია შეკრებილ ვარიამს თავის სასარგებლოდ ხმარობდა; სამართალი ემართებოდა თესვალურ თესვასიურ მიზანს. თურთაიული მხრივ ეს მიმართულება გვიჩვენებს, რომ, ეკლესიის შეკრულობით, დახმულადობას აქვს სამოქალაქო კვირა ხსიათი, იგი შეადგენს სარდას კვირა შირიას და არა საზოგადოებებს. — როგორც სერო სამართალი, ისე საეკლესიო ამტკიცებს შემოდ ნაწილებს საზოგადოებებს.

ეპარქია ვიდეე არაფერი, თუ რა შორს უწევდა ქეოდალობა, სხანს იქედან, რომ ცალკე მატარა სოფელსაც ვა თავისი საკუთარი უფლება და განონი ქეონდა, სოფელი აყურა (იქვე, გვ. 71—73) გვიჩვენებს ამის მაგალითს. ეს სოფელი ეკუთვნოდა მოურავს და მონასტერს, შეადგენდა თავისი ორგანიზაციით მწაწინა სამკლდობელის, სადაც სამართალი, მმართველობა, კეთილ-წყისიერება და სხ. კასაკუთრებული იყო. უმეტეს ხაზად საეკლესიო სოფლები განთავისუფლებულნი იყვნენ ყოველ კვარ სახელმწიფო სარკიდებან; იმეთათად ისედიხუნ თანობის და სამხედრო ხარჯს. ეს იყო მათი მოვალეობა სა-

ხელმწიფოსადმი. რაც შეეხება დანაშაულებს, სოფელა კელსიის საეპიტროპოსს შეადგენდა, მმართველობა, ადმინისტრაციული განწყობილება სასულიერო ქოდაღლის ხელთ იყო. ეპისკოპოსები ნიშნავდა მამასახლისის საკლესიო სოფელში. მკითხველი ხუ ითქვამს რომ საკლესიო გლეხ-კაცობა კეთილ-დღეობაში იმყოფებოდა. ზემო ნახევრები წილქანის ეპარქიის მაგალითი გვიჩვენებს, რომ სასულიერო წოდება ანგარებას არ იყო მომორბეული და ერთგულათ ემსახურებოდა თავის უფეს. არ ერთისა და ორის მაგალითის ჩვენება შეიძლება ამ ანგარების დასამტკიცებლად. შეწყობული გლეხ-კაცობა მიმართავდა ხოლმე მეფეს სწიწრით და მეფე ხსნუგემოდ მხლოდ ამ სიტყვებს უწებებოდა: „საქართველოში არაოდეს არა ვის გაუტონია, რომ ვინმემ თავიდან აიშოროს საკლესიო ხარჯის მიცემა“ (ერეკლე მეორეს მახუბი ურბნისელებსადმი); გლეხ-კაცობაც ითმენდა. — სრული შორნილება დაბალი პირისა მღვდლისადმი, დიდ-მატარობა წოდებრივი და პიროვნული ქოდაღური განწყობილობის აუვილებელი შედეგი იყო. ამ პრინციპზედ აშუა ჩვენი სისხლის სამართალი, რომელიც (სამართალი) აშარად გვიჩვენებს — თუ რა დიდი განსხვავება იყო გლეხს და თავადის შორის. ამ განსხვავებას შემდეგი კომწია და დასათიანი ფორმულით გვიხატავს ჩვენი წარწინებული გეოგრაფი: (რამეთუ სისხლნიცა ეგრეთ სდიოდით წინებისა შთისა მიერ, ზეიდამ ქვეით ნახევრად ანუ ქვედად ზვეით ერთი ორად“ (ახუშტი, გვ. 14.). ამ სამართალს დიდად სასჯელიც თან მოსდევდათ, სასჯელიც ქოდაღურად იყო განწყობილი, კანონიც მღვდლ წოდებას ესარჩლებოდა. შემდეგ წერილში ჩვენ გრცლად განვიხილავთ სისხლის სამართალს და უწინებთ მკითხველს — თუ რა მიმართულებისა არიან ვახტანგის კანონები; აქ მარტო სასჯელის ფორ-

ქართველი
წიგლისწამბე

მეორედი რაიბი ჩვენი მამულის-შვილობაზე.

(წერილი რედაქტორთან).

უკანასკნელ დროს ზოგიერთს ჩვენი მწერლების მიმართუ-
ლება განირკვება, მათ მიმართულებას დაედ თვალ-საზრისო ფერა
დაეღო. სწორედ, ფრთხილად მოიხილოს ერთი და იგივე სმა,
ერთი და იგივე ჭდალება. ჩარველ შესჯევით ვიდეც იფიქრებთ,
რომ ქართველის სულმა და გულმა, მის გონებამ და კანონ-
ბამ ვითომც ქოთკეს ცხოვრების წყარო", სადაც ჩვენი ერთუ-
ნობა იხრდება და ძალ-ღონით იმოსება არჩეიანვადე მომკვალ-
სათვის. ეს ცხოვრების წყაროა არის საზოგადოებრივი აზრის
მიდგრეკვლევა, რომელსაც იმამულის შეიღობა ეწოდებას. უკვლ-
ხედ წინათ საქაროა შენიშნოთ, რომ/რა ცალმხრივი მინარ-
სისა და ფორმისაც უნდა იყეს ჩვენი აწინდელი იმამულის-შვი-
ლობა, მაინც იგი კანონიერი და ბუნებითი შეიღია ახლის ჩვენი
ცხოვრებისა მე მოკახსხენებთ იმ ცხოვრებაზე, რომელიც დაიწ-
ყო შემდეგ ჩვენი დამოუკიდებლობის დაგარკვისა. ჩვენ სრუ-
ლიად არ ვაშნობთ, რომ თავისუფალი საქართველო მოკვლებული
ყო იმამულის - შეიღობასა. არა, იმამულის შეიღობა მაშინაც
ყო და დამორჩებით უკეთესი, ვადრკმდისინ აწინდელ საქართვე-
ლოში. ჩვენ მხოლოდ იმას ვაშნობთ, რომ აწინდელი იმამულის-
შვილობა" ახალი მოკვლენაა, ახალი ლიტერატურული მიმართუ-
ლება, რომელსაც თავის არსებობის საბუთი აქეს. ბევრად, თუ
მცა სრულიად ეს არა, ამ არსებობის საბუთი უნდა მოიძებნოს

საქართველოს აწინდელ მდგომარეობაში. თუ არ ვსტუდირებ, 60 წ. წ. ამამულის-შვილობაში ამკარად დაიწყო „საბჭოელი სულის“, დახატული გულის დამატებათელი ლუღუნები. აწ-წმ. დეკლენი კარდაიტკა პლიერ სმად, ძალუმ ქორთველად. ასლო მომავალში, თუ კარკმოებათა მიმდინარეობამ ხელი შეუწყო, შესაძლო არს ეს სხვა რამეთაც შეიქმნეს. ხე იფიქრებთ, ვათომც ჩვენის მხრით ეს ცალიერი ოცნებაა, ფანტაზიის ნყოფი არა. ჩვენა აზრი დამყარებულა ისტორიულ კანონზე და თვით აზრის დასამტყიცებლად მრავალნი ფაქტნი და მაგალითნი მოიპოვებინ. ამიტომაც დიდად საყურადღებოა ჩვენი ამამულის-შვილობა.

ჩვენ კითხვით: „თუ კარკმოებათა მიმდინარეობამ ხელი შეუწყო...“ მაშასადამე, ბედის-წერა ამამულის-შვილობისა, იმაზე არის დაფუძნებული—თუ რა ნაირი კარკმოებებით იქნება იგი მოცული, შემოფარგლული. ზოგიერთი ამ კარკმოებათა, აწი ჩვენსეუდ არ არის დამოკიდებული. ამამულის შვილობასა ებრძვის გარეგანი ძალა; ეს უკანასკნელი ბევრად აბრკოლებს მის ორღანიულ ზრდას, კანონიერ და ბუნებრივ განვითარებას. გარეგანი ძალა ამამულის შვილობასა ჩაგრავს, დედის-ნაცვალივით შეუბრალელებლად თავში უჩაგუნებს მას, რისთვის? მისთვის, რომ „ამამულის-შვილობა“ მის კანონიერებას, უფლებას, ეწინააღმდეგება . . .

უკოთხი კელი, უმაცრესა ადგილი, რასაკვირვებია, ვერ ისევ პოლიტიკურ ძალას ეკუთვნის. ჩვენის აზრით, ამ ურთიერთ შორის ბრძოლაში უნდა მოიძებნოს, სხვათა შორის, იმის მ.წყზია, რომ ჩვენ ამამულის-შვილობას ეტყობა ცალმხრივი მიმართულება, იქმნება კიდევ შორ-დაშორი გზას აცილებაც

და ბეკრეკერ ხომ უსარგებლო და მავნებელი გაზვიადებული იმ დედა-აზრასა, რომელიც „მამულის-შვილობის“ სუბსტიტუტად არის აღვიარებული. მეორეს მხრით, წინააღმდეგობა არ ექნება შევინათ, რომ სხვათაგან ბრძოლა ერთიან უხვეს „მამულის-შვილობისა... ხშირად ეხებათ, რომ რომელიმე შთაბრძნობის, მიმართულების დეკლარაციას, მათთან ბრძოლა არათუ სთრეულებს, არამედ აძლიერებს მას. თუმცა ბეკრეკერ, ჭიკნის სიტყვებისა არ იყოს, სადაც ჭკმშია ითქმის, იქვეა კაცის გოდგოთა, მეორე მხრით აზრის გოდგოთა ადვილად მოსახრებელი არ არის. ეს კი არის, რომ ბრძოლა აზრთან, მიმართულებასთან აძლევს ამ უკანასკნელს ცალმხრივს და უვიდურეს მიდრეკილებას, მოძრაობას და ცალმხრივი, უვიდურესი საზოგადო აზრის მიდრეკილება ხომ ხანდისან სასარგებლო და ნაყოფიერია. ცალმხრივი მიმართულება ბეკრეკერ დიდს შთაბეჭდილებასა მეორე საზოგადოებაზე, უნებლიედ იზიდავს სულს და გულს ამ უკანასკნელისას. ამითვისავე თქით ხე ნი „მამულის-შვილობის“ უვიდურეს მიმართულებაში, სხვათა-შორის, უნდა მოიძიროს მისი ძალა, ზედ-მოქმედება საზოგადოებაზე.

უვიდურესი მიმართულება „მამულის-შვილობისა“, როგორც უკვე ვუჩვენეთ, აისახება, სხვათა-შორის, მათ, რომ მას ებრძოლება გარკვენი ძალა; რამოდენადაც ეს უკანასკნელი სდევნის შიშველს, ე. ი. „მამულის-შვილობას“, იმოდენადაც „მამულის-შვილობა“ უფრო-და-უფრო მისდევს თავის დედა-აზრის გაზვიადებას. რა არის თვით ეს დედა-აზრი, რამოდენადაც ჭკმშია ითქმის? ეს დედა-აზრი აი ესრედ იხატება: ყოველ ისტორიულს და კულტურულს ერს — — მუნებრივი უფლება აქვს თავისუფალი დამოუკიდებელი არსებობისა, ისტორიული და ეროვნული სახის პიროს და-

ცვისა... ჩვენ ღრმად ვართ დარწმუნებული, რომ ამ დედა-აზრის დასარღვევლად არც ერთი მტერი ვაგომბრძობისკენ და ვერც ხალხის წარმტებისა ვერ წარმოადგენს არც წინაშე მუხარებელ საბუთსა, განა რამეღმდეგე მოღიბიერება მოსასრებისა. და ეს უკანასკნელი ხომ შეცხიერებაზედ არ არის დამყარებული, მას ხომ დროებითი მნიშვნელობა აქვს რაგონზე ვსიდავთ, დედა-აზრი „მამულის შეიღობისა“ ვოვლად ცნობილი ჭეშმარიტება ესრ, დ წოდებული ისტორიული სკოლისა (ეგრეთვე აწინდელი სოციალიზმისა) და მის, დედა-აზრის წინააღმდეგ ჩვენ ვერაფერს ვიტყვი. — უმთავრესი შედეგმა, დედა-აზრი მამულის-შეიღობისა უნდა მოიძებნოს დედა-აზრის გაზვიადებაში. დედა-აზრი და მიუცილებელი დასკვნა ამ გაზვიადებული დედა-აზრისა ვიდეკ ის არის, რომ მამულის-შეიღობა მტად დიდ მნიშვნელობას აქვს ჩვენი ცხოვრების წარსულს, ამ წარსულში მხოვეს ჩვენი ერთიანი არსებობის საბუთს. ეს უკიდურესობა „მამულის-შეიღობისა“ ცოტა არ იყოს რომ ეწინააღმდეგება თვით ისტორიული სკოლის ზოგჯერ პრინციპებს და ვიდრემდისინ ჩვენ ამას მკითხველს ვუწვევებდეთ, შევხმნავთ, რომ დამყარებული მამულის-შეიღობა დროებითი მოკლეხანა, მიუცილებელი შედეგი აწინდელი ჩვენი ვახებითი მოძრაობისა, ჩვენი მდგომარეობისა. ამ შედეგისა მალე უნდა მოდოს სოციალიზმ და ვიდრე მოკლეხანა, როდესაც ჩვენში შეიტყობენ, ერთის მხრით, ხალხის ისტორიული სკოლისას, მეორეს — მის სამდეგ საფუძვლებს და როდესაც თვით მდგომარეობაზე შეიღებება. — წარსულ საფუძვლის ერთი და იგივე მიმართულება სუვერენის ისტორიულ და სწავლად სოციალურ შეცხიერებაში, — რაციონალიზმში. რასაც ბძახება ვახება, ის უნდა მიღებულ უფილიერო ვოვლად ბძახებელ ჭეშმარიტებით. თვით რაციონალი-

ზში შედეგი იყო წრეს იქით გადახული დოქტორი/ მიმართულებისა. ერთს და მეორესაც ეტეობა დიდი „ნახტომი“, ცალმხრივი მიმართულება. რაციონალიზმის განხილვით შეიღობა იყო ისტორიული სკოლა, რომელიც იწყობა ისევ წარსულ საუკუნეში (ფილოლოგია ჭიანჭი, კერძოდ და სხ.). მეტადვე კერძანაში დეამეკესა, გააზვიადეს ისტორიული სკოლის შინაშენელობა. ამ მოკლენის უმთავრეს მახ.ზად უნდა ჩაითვალოს საფრანგეთის დიდი ავანსუების კათომც შუკდომი — უმანკოთა სისხ.ის დაღურა და ჩვენ ცოდვილთა ცხოვრების განწყობა რაციონალიზურად. ისტორიული სკოლა შეუდგა რაციონალიზმის საფუძვლების კრიტიკულად განხილვას და გამოიყვლია მიუვილებელი კანონი, რომელიც ამტკიცებს ხაღხის ცხოვრების ზარისხულად განვითარებას, ზრდას (исторический рост, генезис развития). სკოლამ საქმე დაიწყო შორეული წარსულიდან და იქ ჩასდგა მკვიდრი სამიარკველი ეროვნობისა, ხაღხო-სნობისა. კარგი და პატოსანა, მაგრამ მუდმივ წარსულისაკენ ცქერამ, წარსულის ასმარეზზედ მოღვაწეობამ მკვიდრი სხეულის, მძივრის ფერა და სუნი დასდო ისტორიულ სკოლას. თუ რა უაღბო დასკენა გამოდის ამ სკოლის სწავლიდგან, სხანს სდავიანოფილებზე დედა-აზრი სდავიანოფილებისა, — თქვენც დამტანსმებით ამისე, — ისტორიული სკოლის ჭეშმარიტება. შეკდომი ამ დედა-აზრის გაზვიადებაში უნდა მოიძებნოს.

როგორც ესთქით, დედა აზრი „მამულის-შვილობისა“ ამოღესულია ისტორიული სკოლის სწავლიდგან. შეკდომი წარმოსდგება, ერთის მხრით, თვით ისტორიული სკოლის უკადურესი მიმართულებიდან და მეორეს — ამ სკოლის ჭეშმარიტი საფუძვლების გაუგებრობიდან. ჩვენ „მამულის-შვილობისა“ რომ შეგნებელი ჭიანჭეს კარგი და ცუდი ისტორიული სკოლისა,

მაშინ ხომ საჭიროა არ ხათვლიდა ამ გულ-მხურვალე გულ-
 ვას, გაუთავებელ წრბინს ეს არა, თვით იერემიას ტირილი და
 გოდვას ზეენ წარსულზე... და რა არის თვით წარსული ზღვ-
 ხისა? რა ეკვირია აქ ეს მას ხალხის წარმატებასთან? წარსული
 ხალხისა არის რამოდენიმე საფეხური ისტორიული ზრდისა
 (poets) და არა უკანასკნელი ნაბიჯი, დასასრული ცხოვრების
 წარმატებისა. ამისთვისაც არ შეიძლება წარსული აღიარებულ იქ-
 მნას ცხოვრების დასაბამად და დასაწყისად. რადგანაც ეს წინა-
 აღმდეგი იქნება როგორც საზოგადო წარმატების კანონისა,
 ისე ისტორიული სკოლის უმარტივეს პრინციპისა, რომელიც
 ითხოვს და უჩვენებს ხალხის ცხოვრების სარისხულად, ორღა-
 ნოულიად განვითარებას. წრბინი წარსულზე სდევნის დუღუნს
 ბედნიერ მომავალზე. და ეს უკანასკნელი (ბედნიერი მომავალი)
 უნდა იყოს მიზანი ხალხისათვის მოღვაწე პირთა. ამისთვისაც
 საჭიროა წინ გქერა და არა უკან ზედვა, გოდვა და ტირილი
 ეს არა წარსულზე, მხარული სიძლევა ეთილის მომავალზე.
 ეინ არ იტყვას, რომ წარსულში ბევრი ვარჯიშია, ეინ არ იტყვას,
 რომ „მამულის-შვილობა“ ჭეიქრობის მომავალზე. მაგრამ შეგ-
 დობა იმაშია, რომ ზეენი „მამულის-შვილობა“ მეტად დიდს
 მნიშვნელობას აძლევს წარსულს და იგიწყებს ხალხის
 წარმატების კანონს. თუ აწმყო შვით და ხელთი მოცუვათ, ეს
 კიდევ იმას ეი არ ამოვიცნობს, რომ წარსული ელვარება წმინდა
 ხათვლით; თუ კიდევ აწმყო ქვეყნად სდევს წარსულზე, აქედგან
 ის დასვენა არ გამოდის, რომ წარსული უნდა შეადგინდეს ზეენს
 „წმინდა-წმინდათსა. — მამულის-შვილობისა. შესედელობით,
 უროვნობას ვითომც ერთი-ერთი პრესობის საფუძველი მოე-
 პოვების, — წარსული ხალხისა. აქ არის უმთავრესი მიზეზი იმ
 მოვლენისა, რომ იგი ასე განუწყვეტლავ დასტორის წარსულს.

მაგრამ კანა ეს არის „მამულის-შვილობის“ ჭეშმარიტად ერთ-
 თვისობის არსებობის საბუთი კაცმა უნდა ეძიოს აწინდელ სო-
 ციალურ სწავლება და არა მარტო ისტორიულად უფროდნობა ერთ-
 შილად ხალხის წარსულს მეტად დიდ მნიშვნელობას აქვს.
 სოციალოლოგია კიდევ იმას ბძინებს, რომ უთქვამს კანა, ვითარცა
 კაცობრიობის უდიდესი ოჯახის შეკრებილი შირს (КОЛЛЕКТИВНОЕ
 ЛИЦО), ასეთივე შეურყეველი საბუთი აქვს არსებობისა, როგორც
 კერძო ფიზიკურ შირს, თვით წარმატება კაცობრიობისა შესა-
 ძლო არს მხოლოდ მაშინ, როდესაც ნახევრები სოციალოლოგიური
 ჭეშმარიტება აღიარებულ და განხორციელებულ იქნება ცხოვრე-
 ბაში. წარსული ხალხისა, როგორც ვითარცა შირველი და უკა-
 ნახევრული საბუთი ისტორიული კანის არსებობისა, აქ არავერს
 შეუძია; და ეს იმიტომ, სხვათა-შორის, რომ ერთვისობა არ
 არის მარტო ისტორიული ცნება. ეს ცნება შესდგება მრავა-
 ლი ელემენტებისაგან, რომელთა შორის ისტორიულ ელემენტს
 არ უჭირავს უმარველესა ადგილი. ბევრჯერ წარსული რომე-
 ლიმი ხალხისა ასე უფერული და მარცხელია, რომ მრავლ კარ-
 გი იქნებოდა, იგი სრულებით აღმოღვრილიყო ისტორიული
 ფურცლიდან და არა აღიარებულ ქმნილიყო ხალხის არსებო-
 ბის საბუთად. და ან ასეც რომ არ იყოს, ვანა რომელიმი ხა-
 ლხს (აიღოთ აფრიკის ზოგიერთი ველურნი ხალხნი, ტომნი)
 არ უნდა ქჷრდეს არსებობის უკლება, თემცა იგი მოვლენუ-
 ლია არა თუ დიდებულს წარსულს, არამედ ცალკერ ისტორი-
 ულ წარსულსაც? რა ბაში-ბუხუყობაა, რა ახალი ელბისის ბარ-
 ბაროსობაა! ამისთვისაც ხმარად ვხედავთ, რომ წარსულისა
 თეორიის მღადადელებნი ამართლებენ პოლიტიკურ ბაში-ბუხუ-
 ყობას შირ, რომ ერთი ხალხის წარსული (და, რასაკვირველია,
 აწმყოც) ბევრად მღლა სჯავს მეორე ხალხის წარსულს და

ხელის ცემით თავს იღაუბენ, თმას იწეწებ და გულის დაკო-
 დინი გასძახიან: კაი შენ დამკარგავს, ჩვენო უოვლად ბრწყინ-
 ვალუო წარსულო...“ აქ გოდვა და ჩვენა ~~ჭარბის-უფლების~~
 მოთქმა მხოლოდ გრძნობის საქმეა და არა სხვა რისიმე. და
 გრძნობა ხომ შეტად უძლის ისტორიული ხაზების გამოკლე-
 ვას, მათ გაგებას. გადაიციოხეთ მაკალიათო „იკრისის“ აუცილ-
 დურა მღვდლის დიმიტრი უნაშვილის „ისტორიული კარია-
 კატურეი“, შეცდომით სახელ-წოდებულნი „ისტორიულ სუ-
 რათკათ“, და ცხადად დაინახეთ, თუ რა საოცარ სისულელესთან
 მიიყვანს გაცს მამულის-შვილობითი გრძნობა. გრძნობამ ისე
 გამსჭვალა მატეოსხანი მამა დიმიტრი, რომ მან ისიც კერ გაი-
 გო, რომ „ქართლის ცხოვრება“ უბრალო მატეანეა და ამ მ-
 ტეანეს ვერ ვინ იცის როდის ეღიარება თავის ნიბურა... უ.
 უნაშვილს რომ თავი დაუხანჯოთ და დაუხანჯლოთ უ,რო სა-
 დი ტეინის მწერალი—იკობ სვიმონიძე.—მამის უკრო აქვ-
 რად გაეციებთ — თუ რა შორს სცემს მამულის შვილობითი
 გრძნობა... გადაიურცდეთ — „რანი ვიყავთ გუშინ?“ — ეს კვირ-
 კეინი მამულის-შვილობითი ხაზმთეებისა, — გადაიციოხეთ იგი
 რამდენჯერმე და გაოცდებით — თუ რა დაუშვა იკობ სვიმონი-
 ძეს საწვალმა და მრავალ ტანჯულმა საქართველომ, რომ იგი
 სვიმონიძე ასე უწელოდ და დაუხანჯლოდ სტანუავს და ამხან-
 ვებს ჩვენა მამულის მეკდარ სხეულს. სვიმონიძეს რომ ქეით-
 ხო, წარსულ საუკუნის საქართველოში რესპუბლიკელი დასიც
 კი მოამბოკებოდა. საშწუნაროდ მუბლიცისტი არ მოკეითხრობს
 — მარატს უფრო ბეკრი მომხრეები ქეანდა ჩვენში თუ რო-
 ბესმიერს... მამულის-შვილისთეის ფრად საჭიროა იცოდეს —
 რა ფერის რესპუბლიკანევი იყო დაცულ-ბართაშვილი, რომელ-
 ზედაც კეაუწეებს მ. იოსელიანი... აბა ახლა თეადი გადაკელით

უფრო პატარა მამულის-შვილებს. ურება და შედეგით
 მათი წინაშით. ხეცა წარსულისადმი სიყვარულით უნდა განი-
 შისწავლო, ხეცა დიდება წარსულში არის. ^{მამულის-შვილებს} მო-
 ლაღად შექმნები, თუ მართლა საქართველოს კუბოს გვერ-
 დით არ მოუყევი და თავი არ გამოიღვე მუშტის წმით.

„მამულის-შვილობას“, ხეცის აზრით, მხოლოდ ერთი შე-
 სწავლება სანთია აქვს ისტორიული ფაქტების დამახინჯე-
 ბისა, სხედდობრ ისა, რომ იგი „მამულის-შვილობას“ სცდი-
 ლობს აღზრდის მეთოდებში სიყვარული ხეცა ერთადმი,
 მისი წარსულისადმი. სხვა სანთია მის არ მოუბოვება. მაგრამ
 განა შესაძლებელი საქმეა სავი გრძნობის, ჭეშმარიტი სიყვარ-
 ულის აღზრდა დამახინჯებას გზით? და ან ვასთვის არის სა-
 სარგებლო ამ ხართ მედიატორი ვარუდობა მამულის-შვი-
 ლებისათ? თვით პრაქტიკული შედეგი ამ ხართ ვარუდობისა ეხ-
 ბის შეტს არაუკნს მოიტანს/სიყვარული მამულისადმი მხოლოდ
 მამინ არის წესი რად და სყოფი რად დაჯეგნალი, როდესაც
 იგი დამარბულია ერის ცხოვრების პირუთენელად შესწავლას.
 მამული მამინ უფრო უყვარს ვას, გულმხერვალად ემსახურე-
 ბა მას, როდესაც მან აგის ავი და კარგი თავის მამულისა, თუ
 კი მამულის-შვილმა არ აგის წარსული შეგდომანი თავის ერის-
 სა, მამინ იგი ვერც უკრავს საშახურს გაუწევს თავის სა-
 მშობლისა, დამაჯე წარსულ შეგდომითა, განკებ დამახინჯება
 ისტორიული ფაქტებისა გზას უხდათავს მომიჯალ თობის,
 მოღვაწეობის კვალს უხნელებს მას/დააკვირდით სავიანთოფი-
 ლების სწავლის სოკიერთა პრაქტიკულ შედეგებს და აქარად
 ჯიანხავთ, თუ რა ენება მოაქვს დამარბულს, გამსწავლულს სი-
 ყვარულს წარსულისადმი... მეორეს მხრით, მას დააკვირდით
 ახალ ისტორიას, შესწავლეთ მოქმედებანი ხეცა დროების უ-

დიდესი მამულის-შვილებისა. როგორ ჭეჭრობით წარსულს-
 ლი შიძინი წრძინებდა და დასტაროდა რომის წარსულს თუ
 კბრძოდა აწმოს, მუშაკობდა მომუდლისათვის, რას მოუ-
 ნიდა რომის წარსულსა. არსტოკრატულ რესუბლიკაში?
 არ გნებავთ შიძინი, აიღეთ უკრო ზომიერი გარიბალდი...
 ჩვენ შიძინი და გარიბალდი იმიტომ ვი არ დავასახელებთ, რომ
 მამულის-შვილობასი გურჩევეთ მით შიძინებს. ღმერთმა და-
 გვიფაროს. ჩვენა მამულის-შვილობა... ჩვენ შთოდოდ
 ის გვიხდოდა გვეჩვენებინა, რომ შეგნებულ მამულის-შვილებს
 სრულიადგ არ შიძინათ მამულისათვის მოღვაწეობათ წარსულზე
 ტირილი, წრძინი... /

— 0 — 0 — 0 — 0 —

ჩვენ „მამულის-შვილობას“ გუგური გამოუვიდა, კვარტიც
 უკვე გამოუნასკვა. აუკაკებაც მალე აქნება, ნუთიც. ამისთვისაც
 ვხედავთ, რომ ჩვენი მამულის-შვილები აწმოსზე ან სრულიად
 არა ფიქრობენ, ან თუ ფიქრობენ — შეტად ცოტას. თვით აწ-
 მოს მათ სხვა ხაზად აქვთ წარმოდგენილი, იგი არაფრად მათ
 ჩნით. მათი შეხედულობით, ჩვენ თუ ვიყავით რაღა, წარსულ
 დროს ვიყავით; ეხლა უოკლად უხადრუქნი-ლა დავრჩით. ამის-
 თანა შიძინათულებას ბოლოს მიუცილებული დასკვნა მოსდევს —
 ცხოვრების ნამდვილი გზის ავიღება, ლიტერატურული თვით-
 სიბრთვე (самоустройство). დიდი ხანია შეუმჩნევით ერთი ფრი-
 ად საუურადღესი მოვლენა, სახელდობრ ისა, რომ კაცი, რომე-
 ლიც მუდმივ წარსულს შეჭურებს, უნებლიედ ხდება კონსერვა-
 ტორად, დაობებულ არსებათ. სწორედ ასეც მოსდით ჩვენ მამუ-
 ლის-შვილებს, თუმცა იგინი ამას არა გრძნობენ და არა თუ
 არა გრძნობენ — თუ ვი ეს მათ განუცხადე, მოუფრულად შირში
 უთხარა, ჩატაკვებენ, უკარს გატმენ. ამა გადაიციოთხეთ ჩვენა

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

რას ვხედავ?

შეუღა მისდევს გუჭ-მამღრობას,
აღვწის მისთვის ათას კვარად,
უფრო მწკავზედ არცინ ზრუნავს,
თითქო იუთს მასთან მწყრადად...

რას მიქვიან გუჭ-მამღრობა,
თუ კი ესედავ, რომ თან-და-თან
მომავალი და ერთობა
არ თავსდებიან ჩვენ ხალხთან!

ამ კვარი თუმცა მოკლენა
არის, ვიცო, ღრობებითი,
მაგრამ ვძრწი და მკბმის ენა—
არ შეიქნას ბუნებითი.

გუჭ-მამღრობა რას მიქვიან,
თუ კი ესედავ, რომ წარსულზედ
ოხვრენ, ჭემინვენ და სტორიან,
არ კი ზრუნვენ მომავალზედ!

თუმც უმართოთ მომავალი
 შაინც მოვა ან ღატკოტოვს, არაქნებულ
 მაგრამ ვერეთ ან ჩანს კვადრატული
 და ეს დიდად გულს მიწუხებს.

რას ვაქნევ მე კუჭ-მამღრობას,
 თუ გი ვხედავ მოღადად განდევნილს
 სანატრელ ძმობა-ერთობას
 და დახმულს მოძმეთ სინიფისს!

თუმც ვხევე წარმავალი
 და დრო ეკვლას ვახსოვრებს,
 მაგრამ, ხეტავ, რის სრულად,
 რომ მას არავინ ამხილებს?!...

მთავრად-მთა სომეხობა დროს
 ამოხდომს იმ თვალსონ
 სმობს, ამ მკვამ მთავრად-მთა

მთავრად-მთა დროს
 — ამ მსხმს იმ იქმს ნამდენ
 სთავრად-მთა

მთავრად-მთა დროს
 მთავრად-მთა დროს
 მთავრად-მთა დროს
 მთავრად-მთა დროს

ერთ ცხოველებსაც კი ესმით და ისეთს საზოგადოებრივ ცხოველსა, როგორც კაცი, რომ ესმოდას — ეს ხომ ღირსება არ იქნება. კაცი მაშინ არის კაცი, როდესაც თავის თავს უკუ სხვასაც ქმედებს და იმ სხვისათვისაც ცდილობს, თორემ ახა რითი უნდა გაიჩინოს კაცი ცხოველივც, თუ კი იგი როგორც ლოკოინა, შემძერალა ცხოველების ვიწრო საროში და კმაყოფილებით შექნარის თავის ბიროვნებას. ახ სწორედ ამ ვიწრო საროში შემძერალა ჩვენი საზოგადოების უმრავლესობა და თავლებს ახელს მხოლოდ მაშინ, როდესაც ვინმე შეარყევს იმის საბუშეს, შევიდობიანობას, იმის ვითომ კეთილ-დღეობას. ლოკოინაც რქებს გამოტყობს ხოლმე ბუდევან, როდესაც გასაჭირი რამე კარზე მიადგება. რა ბოდიშის მოხდა მოეთხოვება საზოგადოების უმრავლესობას? ბოდიშის მოხდა ცნობიერების შედეგად და ცნობიერება ხომ წილად აქვს ხარკუნები მარტო საზოგადოების მცირე ნაწილს. ახ ეს უკანასკნელი არის ვეღაფურის მოთაფისსუ და მოუღ საზოგადოებასაც ქბდის ბოდიშს, ვეღას მაგიერად ის იბხის უკანარაკად.

ცნობიერთა მცირე ნაწილი სხვა-და-სხვა ბირობთავან შესდგება და იმათ შორის, რასაკვირველია, მწერლებს ბიროვლი ადგილი უჭირავთ. უცხო შორიელს კაცს ფოველოვის შეუძლიან რომელიმე ხაღხის აუ და კარგი იმის მწერლებს ნაწარმოებებიდგან შეისწავლოს, რადგანაც მწერლები ხაღხის ვინაობის წარმომადგენელნი არიან, ვეღა მწერალი ღვიძლი შეიღია თავის ხაღხისა, საზოგადოებისა. მას ზედ აზის ხაღხისნობის ბეჭედი, ეროვნობის ნიშანი.

მეტადრე ეს ითქმის იმ მწერლებზედ, რომელნიც იღწიან კსრედ წოდებულ ბერიოდეულ ლიტერატურის ასმარეზზე. ახ.

დეთ, მაგ., ქართული შქარაღა, შარსწავლეთ ის და შარსწავ
 გააკეთებთ, რომ ის ქართულია უოკელოდით და არა სხვა ვინ-
 შქ. შეიძლება ერთი წუთიც არ გეცხოვროსთ ^{საქმისთვის}
 შქარამ თუ ჩვენ უფროს-გაზრდებს ჭკობხელობით თუნდა მაგ.,
 თვით ხინთაში, აქაც კი შეიძენებთ — რა და რავგარდა საქარო-
 ვლას ცხოვრება, რა ვერის გაცხ კუთხნის ქართული შქარა-
 ღა და როდესაც შქარღობა ბოდიშს იხდის საზოგადოების
 წინაშე — ეს შქარად საუფრადღებობა, სხანს შქარღობას ცოტად
 თუ სეგრად შეუხნა თავის საკლუდეკანება, სხანს მას არ ავი-
 წყდება, რომ იგი საზოგადოების მოსამხახურკა და არა სხვა
 რაიმე. ბოდიშის მოხდა, რაც უნდა იყოს. მაინც ხინიდასის
 საქმეა და ხინიდასის შქარჩენა, კადვე, შიქდრინის სიტყვისა არ
 იყოს, ამ ჩვენ უხინადისა დროში ხომ დიდს საუფრეს შქარ-
 გენს ..

მოახლოვდა ახალი წელიწადი და ჩვენმა რედაქციებმა ერთ-
 ხმაც გამოართეს ბოდიშის მოხდა. ხან ერთი რედაქცია იხდის
 ბოდიშს, ხან შორე, — თითქო ერთი ერთმანეთს უყინარჯიანხო.
 რასაკვირველია, თვითველ რედაქციას თავის ცოდეკები აქვს და
 რას გამოართვია საწუად შკითხველებს, თუ ბოდიშსაც არ მოით-
 ხავს, თუ ცოტათი მაინც ცოდეკებს არ შეიხანებს. შქარამ საქ-
 მე იმაშია, რომ არც ერთი რედაქცია მოუღეს თავის ცოდეკებს
 არ აშგარაკებს და ბოდიშს იმაზედ იხდის, რაზედაც მისტან
 სრუდიად არ თხოულობენ. რედაქცია ბოდიშს იხდის თავის
 შკითხველებთან, რომ წარსულში უფრხელი სიმრად თავ-თავის
 დროზედ კარ გამოდიოდა და შემდეგში ეგდეს იგი... (იყვრიათ)
 რედაქცია დიდს ბოდიშს ითხოვს შკითხველებთან უფრხელის
 დაგვიანებასათვის და იხმარს უოკელოდ ღონის მიქებას. რომ შემ-
 დგები წიგნები თუ-თავის დროზედ გამოსცეს (ამხედაი). (გა-
 5

მოკა იმ კვარადვე, როგორც აქამდის გამოდიოდა (მრომიან).
 (მა მრომიანთვის, ბოდიშის მოხდა რა საქართა! საქმია არ
 არის დაბუნადური ლექსისა და დაბასუნა ^{ინტროსა!})
 დროებსა „იმედი აქვს ისეთი ცალილება შემოიღოს გამოცემა-
 ში, რომლისათვისაც შეათხველნი გამოუვიდნი დაჩხვებანი.
 (კარგი და მატოოსანი, მეგრამ შეათხველნიც არიან და შეათხვე-
 ღნიც... ღვამთილი სოფელიც შეათხველია...), სავეირველია,
 დმერთმანი, ხეცნი რედაქციების საქმე. „იმედი“ რომ თავი და-
 ვახებოთ... — რომელს დიდ ბოდიშს წინ, შეონი, დიდი ცოდვი
 უნდა მიუძღოდეს. მეგრამ ბევრად თუ ცოტად შესაწყინარებულ-
 ნი, რადგანაც იგი ახალის მიმართულებისა და მასხადამე ვერ-
 ვერობით არც თუ ვეროვანი თანაცემისა მოუპოვებთ შეათხველი
 სწოკადოვისისკან და არც თუ სამყოფი და რიგისი თანამშრო-
 მელი უმოვნა, — განა ხეცნი დანაშთენი ეურნად-გაზეთები იმაზე
 იხდიან ბოდიშს, რასედაც ვერ არის! ვითომც იყერიის უმარ-
 კული დანაშთეობა ის არის, რომ ხშირად თავ-თავის დრო-
 სე არ გამოდიოდა! ვითომც თავთ რედაქციამ არ იცის, რომ
 რამდენიმე წელიწადის განმავლობაში იყერიათ თათვ ხეცნი
 მხედარივით დასტორის ხეც წარსულს და შენი მტერი იქმნე-
 ბოდა და ხეცნი საქმე თავ-თავის დროსედაც რომ გამოსულიყო;
 მაშინ სომ უველას ქირისუფლებად კარდაკატევიდა? რედაქცია
 იო ბოდიშს იხდის, რომ ეურნადი თავ-თავის დროსედაც არ გამო-
 დიოდა. მრომიანს ლექსი რედაქტორის ეხეწებათ — ვინტროსა
 დაუტყვე, თავი ფასის დაბუნადობა საქართა არ არისო და უ-
 დადინი იო აგხადებს: „გამოკა იმ კვარადვე, როგორც აქამდის
 გამოდიოდა“, ე. ი. კესელი და ბოსლეველი ისევ იყინტროსე-
 პენო! „დროებსა“ ეუბნებიან. შენი შეათხველება, რომლის უ-
 მარკადოვისობა სოფელში მოიბოვება, მეტად გამოუვიდნი არიან,

რომ გაზეთი სანდისხან ჭორიყანას და უსწორ კორიყანას/ან-
 დენიკისაგ ზედაკოსა და რედაქციათა და დადაქცის/ან/რედაქციათა
 ასეთი ცუდილება შემოვიდოთ გამოცემაში, რომლისთვისაც მკა-
 თხელება გამოყოფილი დაწესებულება... სხანს, რომ რედაქციებმა
 არ იციან საზოგადოება და საზოგადოებამ კიდეც არ იცის რე-
 დაქციები, სხანს მათ ერთი ერთადხეობისა არა ესმით რა. ამის-
 თვისაგ ვხედავთ, რომ რედაქციები თუმაგ მკითხვ ღებობს ბო-
 დის იხდის, მაგრამ ეს ბოდიშის მოხდა სრულადაც არ შეე-
 ხება იმას, რასაც უნდა შეეხებოდეს. და ეს კიდეც არ გამო-
 სხვათა შორის, რომ რედაქციებმა არ იციან თავისი დანიასულება
 და მოკვლეობა საზოგადოებისადმი და საზოგადოებამ — რედაქ-
 ციისადმი. მათ შორის არავითარნიც სხეობრივი კავშირი არ
 მოიძიებენ, საშუალო და საკმაოთა კი ბლომად არის. რედა-
 ქციათა შიდაც, ვსთქვათ, აქეთ და საზოგადოება კიდეც იქით.
 ბირველს ძიღმათაგ კი ხელისმომწერლები ეღანდობან, საზოგა-
 დოება კიდეც გულ-აღრუგებული ხელს არ აწერს, — მუ საშინსი
 ცხარა როდი ვართ; მხნარე არ მიხდა — მუ იფულები გაძლით და
 შენ კი წელული არ გამოეყრხოვო, ცუდივლი არ მომისმოკო...
 ვანა ეს საუკვდური მართალი არ არის? თუ რედაქციას არ ეს-
 მის საზოგადოების გაჭირვებანი, თუ ის ამ გაჭირვებას არ უ-
 ქარწყლებს მას, თუ ყურხნალი უურს არ ხახოვებს ცხოვრების
 მკვლის-ცემას, მაშინ იგი, რაც უნდა შესაკვებული იყოს ჩასწავლი
 თანამშრომლებით, თავის მიზანს ვერ მიუღწევს და საზოგადოების
 გულ-გრილობას მტკის კერაყურს დაიძახებურეს. —

კერძოში (რომელი ხელისც გეხებოთ ხელთ) ყურხნალს
 თუ გაზეთის ერთი და იგივე მიმართულება მაშინა თვის მო-
 ვალეობათ, იგი ერთი და იგივე სულითა სცოცხლობს, ერთი
 და იგივე ძაღით მოძრაობს — მას შეეხებუღია აქეს მოკლი ხელ-

ხის თუ საზოგადოების, ან რამე-იმე მისი საწინააღმდეგო საჭიროებასა და ტყვეობა, და მათ ჭეუბნებს, მათ ეჭმობს. ვერც ერთი გამოცემა იქ იქნეს ვერ მოივიდეს, ვერც ერთი საზოგადოების საჭიროებას კმა აუხვას. ამისთვისაც ვხდებით, რომ საზოგადოების წინააღმდეგ ვაკვირთა აქვს ეფრნაძის, ეფრანდის — საზოგადოებასთან, ამისთვისაც ვითდება იქ საქმა, ამისთვისაც იქ ეფრანდი — ეფრანდი, გაზეთი — გაზეთი, რედაქტორი — რედაქტორი; და შერბადი კიდევ შერბადი. იქ უკვლავ რომელიმე ეფრანდი ან გაზეთი აქვს დახეშებული, ხედიან და გუდათ ეფრანდის კიდევ იგი, ეფრანდის ბედნიერება თავის სავეთან ბედნიერებათ მანხინა, მისი კეთილ-დღეობა — თავის კეთილ-დღეობათ; სტირის ეფრანდის ტირილით, ხარბის ამის ხსინჯულით. ამ ურთიერთობით ვაკვირბი უნდა მოიძებნოს მიხეზი იმ სავეარეული მოვლენისა, რომელსაც ხევენ ხსინჯდ შევხედებით ხოლმე, ხევენ მოვასხეხებთ იმ საოცარ მოვლენას, რომ ბევრჯერ რომელიმე სომერა ეფრანდისა, როგორც ქართული მღვდის ზვირთებს, ადუღებს საზოგადოებას, ხან ასე უხამს მის თავს, ხან ისე. ამა მოივინეთ, მაგ., რა დანად ადუღვა ერთი ხაწილა საზოგადოებისა რომიფორის ეფრანდისა, რომელიც საზოგადოებას ელაძრავებოდა ხუარის მოკვლასე. აგორსაკელი ავასიანისა ხედიან და მამინ შვიტეობით — თუ რა დიდი ძალა ვაკვირთ რედაქციისა საზოგადოებასთან და საზოგადოებისა რედაქციასთან ..

უოკვლივე ეფრანდი თუ გაზეთი მოვლესულია სეკ მოქმედებით ძლას მკითხველებზე, თუ შირველად მის საზოგადოების საჭიროებანი თავის მოვარეულობაში ან მიუღია და მკორედ — თუ მის ადვიარებული არა აქვს მტყიფე მიმართულება, ასეთი თუ ისეთი მთავარი აზრი, რომელიმე მსოფლიო მხეხეუ-

ღობა. თუ ამის მართი შესუდავთ სკნ ფურხაღ-გაზუთის მდვი-
 ლად შეამხნვეთ მათ, რომ სუმა ხსენებუ მოთხოვნალებს
 იგინი ვერ აკმაყოფილებენ — არც ერთს მათგანს უარცხნაღვე-
 ული მიმართულება აქვს, არც ბევრი რამ საზოგადოებრივ-
 რობებისა ესმის. ხვეწში შედმივი მოკლეხაა, რომ ერთსა და
 იმავე გამოცემაში სულ სხვა-და-სხვა აზრის და მიმართუ-
 ჳის მწერლები იღვწიან, ხმარად იმასაც შესუდით, რომ ზოგიერთ
 მწერლებს სრულადაც არა აქვთ გამოარკვეული რაიმე მიმართუ-
 ჳება. ამასთვისაც მკითხველი ზარ-და-რჩება და არ იცის —
 რას ელტვის ფურხაღი, რას ურჩევს იგი საზოგადოების, ბევრ-
 ჳერ მკითხველი ორს ერთა ერთმანეთს, წინააღმდეგ აზრების
 შუაში რჩება და მხელა მამის მკითხველზე უფუდურესი არსე-
 ბის წარმოდგენა, მეტადრე თუ მკითხველი უარ ისევ ნორშია
 და მოკლებული საკუთარ შესუდელობას... ფურხაღი ესას და
 კვავს უხლართავს ნორს მკითხველს, ამისთვისაც უკვლა სიკვის,
 რომ ხვჩი ფურხაღ-გაზუთები არა სრდიან თუ კონბით, თუ
 სხეობით მკითხველებს და მარტო კითხვის კოდნას ავრცელებს
 ხლხში. ამოდ, სრულად ამოდ ჭეობნა რომელიმე ხვენ რე-
 დაქციას, ვითომც მისი ფურხაღი ან გასეთი, მოთხოვნალებსა-
 მებრ, სრდის საზოგადოებრივს აზრს, აღვიძებს და ავრცელებს
 ხლხში ასეთს თუ ისეთს მიდრეკილებას. ამა შესწავლათ ხვჩი
 აწინდელი უფურული ცხოვრება და დაკვასიულეთ ასეთი მი-
 მართულება, რომელიც მარტო დიკრატურული მოძრაობის
 საქმე და საყოფი იყოს. აწინდელ მდგომარეობაში შესუდეუ-
 ჳდა ამ ბევრი მიმართულება იმატომ, რომ თვით ხვენ მწერ-
 ჳლობს არავითარნიმე მიმართულება არა აქვს, იქნება მკითხველი
 მოატყუოს აწინდელ ხვენს მატრიოტულ მოძრაობამ? მირვე-
 ჳდა ის, რომ ეს მოძრაობა უფრო თვით ცხოვრების საქმე

ყოფილი კადრების მწერლობისა, მეორე — ეს მოძრაობა ახლანდელ თავის ფორმით და შინაარსით იქაც მოითხოვს, სადაც მწერლობის სხეი არ მიღის; მაშასადამე... დასცინის მკითხველს კამოთუანს.

თითქო განვიკანსრახ ჩვენი მწერლობა თავის სუბიექტს და საჭიროდ არ რჩებას საზოგადოების ტიპიკურებზე დაბრუნებას. განსაკუთრებით მკვიდრობისობის და კეთილ-ყოფაქვეყნის კედლით დამშვენებული ჩვენი მწერლობა, თქვენ ამბობთ, რომ ყოველივე ეს აწინდელი საზოგადო მდგომარეობის შედეგია; ბევრად — ჭო, მეტრამ ბევრად — არა. აქ სხვა მიზეზნიც არიან და ეს უკანასკნელნი თვით მწერლობისაგან წარმოსდგებიან. ჩვენი მწერლობა ხართა გაუხდა ჩვენ ბოლოებს და — თქვენც დამოკანსხებით ამასე — ბევრად მათი კეთილ-დღეობის ბურჯი და საბარკველია თუ რომელიმე მწერალი სიმამრის იქნეს, თუ ეს სიმამრე დახმდეს განებას არ გამოარდეს ხოლმე, ისიც სიწყაღის და უმიოთივ ბედისაგან დახვარულის მოქმედებანი არიან მიჩნენი ამ დახმდეს-განებისა. ხშირად მწერლობა გოდავს და იგრემდება დაწერილი გლეხ-კაცობისა ბედ-უიღბლობასე. მაგრამ ერისტსაც არა ხშირად ბოლოდებზე და ახ როგორ შეიძლება... ამისთვისაც ცრემლები უსხეო ცრემლებად რჩებიან და თვით დაწერილი-გლეხკაცობასე გოდავს მარტო სმენას ატყობს და სრულიადაც არ აღუდებს გულს, გსას არ ჭკვალავს მომავლისათვის. ბოლოდებთაც ისმენენ ტყილ-ხმებს მომტირადითა და კლავსებთან მათ მარტალიტივით ბრწყინვალე ცრემლებს. მეტოდა ხართათობა უნდა! კარგე ხელის მკითხველი რომ მოვიდეს საქართველოში და თვლი გადახვალს ჩვენ უუნდალ-კარგეთს. ზურით გული აკვება, სველ მოაწება და იტყვის: ანტარნი და ბეჯნიანი ყოფილხართ, შეიღბო ივერიისანო,

რადგანაც თქვენში და შარტო თქვენში მოიპოვეს სამართლიანად განწყობილი ცხოვრება; თუ იშეათად შეწოდება ხმას ამოიღებს ხოლმე ბობოღებსზე ისიც შეერთდება მის წყნებით, მორიდებით, უფრო ხშირად კი იცრემილებს და მოიხვეწებს: რაი ხეცს ბუდის წერას, რა დიდი ღვაწლი შეუძლოდა თავად აზნაურობას მამულის წინაშე წარსულში და ეხლა კი...

თავით რედაქციების თანამშრომლები რომ აიღოთ, ამ შემთხვევაშიაც უნდა ითვროთაიან მტრს კრძაყურს მეხვედებით. ყოველ განათლებულ ხალხის ცხოვრებაში თვითიველი ყურნაღის ან გაზეთის რედაქცია აღმზადელი შედგენილიყო ძალიან აწიან რედაქციას, თავის საკუთარი საქმეების კარდა, სამღვთო მოკვლეობათ მიახნია აღზარდოს ახალ-თაობის წარმომადგენელი შეწოდებითი მოღვაწეობისათვის, მოუმზადოს საზოგადოებას შეწოდების ასპარეზზე მომემუდნა პირნი. ამისათვის რედაქცია არაფერს ზოგავს. აქ მოიპოვება იმის მიხედვით, რომ რედაქციას არაფერს არ აქვია მომზადებული თანამშრომლები და თუ მას მოაკლდება ერთი, იმ წამსვე ხელში ჭეკეს სამაგიერო. რედაქციას რომ თავი დაეხებოთ, ანალოგიურ მოკვლენას სხვა სიყვარშიაც შეეხვედებით. ყოველ გამოხენილ სახე-მწიფო კაცს ჭეკეს თავის მუარველობის ქვეშ რამოდენიმე ახალი თაობის წარმომადგენელი, რომელნიც იწერისებთან, აზრდების მუარველის ხელ-მძღვანელობით მაკ... მარაგმა მოიპოვებს მთელი დაწესებულება, სადაც სხვა და სხვა სასწავლებლის შეკრდები, თავისუფალ დროს, იყრიაყვანს და სწავლობენ სახელმწიფო საქმეების განკუბას, წარმოებას. ამასთვისაც იქ საზოგადოებრივი მოღვაწე პირნი ასე აზრდებანს, როგორც სოკო წვიმის შემდეგ. მართალია, მას ხელს უწეობს თვით ცხოვრებაც, მაგრამ უსამართლობა იჭნება ისიც არა ვსთ-

ქათ, რომ ამ საქმეს პეკის დავაღს სდებენ მათთანვე შიშნი, მაკ, რედაქტორები ხეწნის? ხეწნე პირველად ის უნდა ითქვას, რომ თვითვერა რედაქციაში თვითველი თანამშრომელი რედაქტორი სრძინდება. რედაქტორის ადგილი მარტო სახელად და არა სახმადია ამისთვისაც ასე აწეილ-დაწეილნი არიან ხეწნში რედაქციის საქმნი, ამისთვისაც მკითხველი ერთ და იმავე ნომერში სულ სხვა და-სხვა მამართლებების წარმოდებებს ჰკითხულობს & მას, თუ იგი გაეწევრებულა, მთავარი გონება ეხსიკვა. რასაკვირველია, ხეწნ სრულებითაც იმას არ ვამბობთ, რომ რედაქტორი შეუგდომელია მარა და ხელ-უხლებელი არსება უნდა იყოს; არა, — რედაქციაში უკვლას თავისი უფლება აქვს და რედაქტორს კიდევ თავისი. მაგრამ როგორც უოკალ საქმეში, ისე რედაქციონურში საჭიროა გონიერებად დადგენილი წესი, ანუ უმჯობესია ესთქვათ, დისციპლინა. სადაც არ არის ეს უკანასკნელი, იქ საქმეც გვარია-ნად არ ეკოდება და თუ ხეწნ უწინადადესეთ, უწესოებას ქვედავთ. ეს — თქვენც დამეთანხმებით ამასვე — თვით რედაქციების უწესოებადგან წარმოსდგება. მეორეც ისა, რომ არც ერთი ხეწნი რედაქცია არ არის აღმზღელი ბუდეოციური ძალა. უკვლას რედაქციის ბუდეში მოიბოკება თითო-ორიღა ბარტყი და მათთან რამდენიმე თანამშრომელინი, რომელნიც შემთხვევით და ხელის-ქავილის გამო იღვწიან. მომავალზე არიან ჰქიქრობს, მომავალს არიან უსრდის მომქმედ შიშებს; ვითომ ეს საჭირო არ იყოს, ვითომ ეს რედაქციის მოკადჯობას არ შეადგენდეს... ამისთვისაც ხაწეალ საქართველოს ორ ვაც სახეგარო მწერალი ჰქუეს! სამივ ეო არ მოებოკება! იქნება, თქვენ, მკითხველო, მწერლებათ მოცანითთ ამისდგენი ხეწნია ვაუბატონებთ, რომელნიც სამარცხივინოდ გამოსულან მწერლობის მოკედანზე და იქ რადასაც მიუღ-მოუდებიზ?! — უკვლას ეო შიშზედ აკერია: საჭირო

თქვას ხადხი ნიჭი, რათა! ხად არის ეს ნიჭი? უკვეა-წელი
 ხეიანი ახად გახდობა მადის თუ რუსეთში, თუ სამხრეთ-კავკასი-
 და იქ ენათება იქცეხიერების წყაროსა რამდენიმე-
 დეკ ეს ახად გახდობა პრუნდება უკანვე და იღწვის... იგიო სად?
 ვანგელარაებში, ჯეპარტამენტში... რას აკეთებენ რედაქციის
 და ის ხეიანი მამულის წინაშე დამსახურებულნი შინა, რომელ-
 თაც რაღაც დაუბღუნათ, იბრების და უდიდესი ამუროით
 ფეხ-ქვეშ დედა-მამასაც კვლავ გჭნისენ?! ამა ერთი მკვლელით
 მანკუნთ, რომ რომელიმე რედაქციას კავშირი ქქონდეს მოსწავ-
 ლე ახად გახდობასთან და ერთი მწერალი მისიგ აღუხარდოს?
 მაგრამ, იქნება მკითხველს ჭკონია, რომ მწერალი თითონ უნ-
 და აღიხარდოს მწერლად. რატომაც არა ზოგიერთა შემთხვევაში,
 რატომაც არა, თუ ხეიანი მდგომარეობა სხვა ხაირი იქმნებოდა...
 მაგრამ სწორედ იმაც საქარობა, სელმძღვანელომაც უნდა. თუ
 თქვენ ამტყიცებთ ისე რაინდულად ვიოთმც დიდს ჭეშმარიტებას
 ვანგელადებთ, რომ მამულის სიყვარულს ახდა უნდაო, რატომ
 ისიგ არ ეწამთ, რომ მწერლობასაც ახდა უნდა, მწერლებს
 მომზადება და ეს ამითი მოკვლეობა, რომელთაც მწერლობა
 ხელში უშეერთ. ახლეთ თუნდა ლიტერატურული ვილო ხეიანი
 ნაწარმოებებისა. გაოცდებით, ვანგვიორდებით — რა სიადგზე
 იშვა და აღიხარდა ეს სამარცხეინო დანძღვა-გინება, ეს ვან-
 ტორი კრიტიკოსობა ხეიანი დობროღობოებისა, ბედინსკე-
 ბისა! ხეიანი რედაქციები ვი ბოდიშს იხდაან: უკანდავად, ნომ-
 რების თაც თაქის დროსუდ არ გამოდიოდნენ და უხდა ვი ვად-
 ხე გამოკვლენო! ანუ — უამოკა იმ გვარადვე, როგორც აქამდის
 გამოდიოდნო!

Z

1881 წ. იმედის, უკანასკნელ წიგნში, უკანასკნელ ცხვეთაძე, თავის წერილთ, მართლუფლის თავს, გამოჰქუყნებდა სხვადასხვა ცილისწამებისაგან; თვითონ ვი იმავე დროს სხვას სამჯერ ცილსა სწამებს. უფალ ცხვეთაძეს არ ენაღულება, ვისაც უნდა ცილი დაეწამოს, ვისაც უნდა ცილად წაეკიდოს, ოღონდ ვი თითონ არა ეწმოს რა. ამისათვის ამის შთელი ეკეთისხვევის საზოგადოება გამოჰქუყნებდა ინტერესებს და ვიბის ეკეთისხვევის შთიქუდათ საზოგადო დუქნის წარმოებაში მაგრამ სცდება უ. ცხვეთაძე, სხნებულ საზოგადოებაში ბევრნი ისეთი შირნი ქრებენ, რომელთაც ფული შემოიტანეს საზოგადო ინტერესათვის და თავიანთი საკუთარი ინტერესი სრულიად სხეში არა ქრებიათ. აი უ. ცხვეთაძე რასა სწერს თავის წერილში მე-118 და 119 კვერდზედ: „შე შეკონა ხელხი სინიდასიანთი შოიქეოდა, ვიბოენიდი შთიში თანამშრომელსა, მაგრამ, უი, ვეელამ შიმტუნა, ვეელამ თავისი ვიბე არჩია საზოგადო კეთილ წუბიღლოსას, ასე ეახინკეთ, კერკის ეზოკობდი ეახსა, ეახთვისსაც შიმენდა საღამობით დუქნის ეახის შიღება, რადგანაც შე არ შექედლა შირს ცხოვრებისა გამო; ვისაც ვი შივანდე ფულის შიღება, ანკარბის დროს, უოველთვისსან არ იქნებოდა რომ ორა თუშანი შინც ვიბეში არ საელაგეინა“. შიმ ვარცა ფული ექრბათ ეახარკი შექმული! .. წელიწადში 52 კვირა არის, კვირაში ორჯერ, თორემ ერთხელ შინც ხომ ეახარკებდათ ეახსას, — კვირაში ორა თუშანი წინარულათ რომ ვიანკარიშოთ — წელიწადში შეადგენს 104 თუშანსა; თუ ეს ფუ-

*) სხვა დასხვა მიზნებისგან იეს პასუხი დარჩა აქამდის დაუბეჭდავი და, — რადგანაც ავტორი ითხოვს შიხცხვადა შინც შის დასეჭდვას, — ვებეჭდავთ, თუშმა დაგვიანებული ვიბ ცოცა არ იყოს.
რედ.

ცხინვალში სსსრ კავშირის და და ხსნა მრავალჯერ აღმოჩენილი
 გარეგანი სასაქონლო სასაქონლო სასაქონლო სასაქონლო სასაქონლო სასაქონლო
 კომპლექსის და აქვთ თავიანთი კვლევა, ძველ დროში ამგებულ
 რადიკალურ მოთხრობის საკვლევი წესით უკვე კვლევის
 უნდა შეეფერებოდნენ, ამისათვის 1876 წ. 9 სექტემბერს,
 როცა ძველი კრიტიკური გამოცდილი შეიქმნა. საზოგადოებამ
 დასაბამ კითხვას საამდროდ და აღმოჩენის ამ თანამდებობაზე
 ერთ ხმით ცხინვალშივე მცხოვრები იყვნენ სტატუსის მქონე
 სსსრ კავშირის მხარე, რომ კითხვით მოთხოვნისთან
 მის დამტკიცება. ამ დროს სოფელს ტარძისში პანდემიად,
 სომხის კვლევის საკუთრებლად, ეპისოპოს არაერთხელ ეპის-
 კოპოსი განიღო და იქნა, როდესაც იქიდან ის გადაიხილნ-
 და ცხინვალში, სსსრ კავშირის საზოგადოებამ წარუდგინა ი. ში-
 ურსულის კრიტიკურად დასამტკიცებლად და განუცხადა, რომ
 კვლევი და სოფელს ამის შესწავლით წარმტკიცებს მიიღებინა.
 მათმა უმანდლობამ მო წინა ახლი საზოგადოებისა, მიწოდდა
 საკუთრივ თვის დამა მუხრსულის და მისცა მის მამობრივი
 დარჩენა მხედ, თუ სამსახური კვლევისა და სოფლის ამტ-
 კიცებს სიყვარულს ღვთისსა და კარისსა; მიიღე და შეუდგე
 სრულ მხრუკვლეობას კვლევისსა და სოფლისსა, უთხრა უკ-
 ხსენებლად მის, ეწოდებოდას არაფერსა და მხრუკვლევით და
 დალოცა გუამხრუკვლევით იგი და საქმეა მისნი.

საბოლოო რა კვლევა. — იქნენ მუხრსულით მხრუკვლევი
 დღეის ღვთის წყობით და თავის ზრამით შედის — მსი-
 თის თანამდებობით დაიწვეს მოღვაწეობა მამამ და შედის
 და საქმე საქმოდ კარგა წაიყვანეს. 1882 წ. 9 მკათათვის სე-
 ბითა ღვთისათა კარდაცვალა ირანეთისა ი. მუხრსულით კვ-
 ლევისავე სამსახურს და დასაუბრდა ითარმეტს ამავე თვის
 დარსკვლის პეტრისგანთა. მოწვეული იყო თბილისიდან წმ.
 იერუსალიმიდან სომხისებული საეკლესიო სომხის თვის
 მიმხრობით, გორიდან კიდევ დეკანოზი ტარსტაის ტარსტა-

ფანავა თანა სწავარსიარეთა, ცხინვალის სამცხეთ და კარა-
 ვლო მღვდელნი და მრევლი მრავალი — თანადი და კარა-
 დან-ზმა ტრ-სტეფან ტრ-სტეფან-სავმა წარუხად და მრავალ
 სოქვა ქართლ ესახედ რამდენიმე სიტყვა, რომელშიაგ გამო-
 ხატვ ცხოვრება ი. მკურნუთოვასა, რომელიც წარუ დასრულდა
 კრიტიკულ და სამომხება საყურთხეულიაგან, ამანაც წამო-
 სოქვა სომხურად სამკეთო წერადისაგან შეკალითი გამოას-
 კეს რა ევლითიდან მიღვალელები — მაშინვე ევლისის ეზო-
 ი დაუქდეს თან-ს ამხანაგბა — შერეხელნი იასკე
 ტრ-სტეფანოვი, მიხეილ თარღოვი, ევტიანა უხნა-
 მისა და ევტიანე თარღოვასა, მეორეები — ქაღები და
 ვეფხა, ერთმა მეორდითაცმა უხნა მესხმა და ამხანაგბმა
 მართუ ს ევლითით შემეული გვირგვინი, რომელზედაც იყო
 წარწერილი: ცხინვალის სამცხეთ ევლისის და სეოლის კეთილ-
 შერეხელო, მხეკ, ღირსო ავანე სტეფანეს ძე მკურნუთოვ-
 შედეგ გასწეხეს სასოვლადოზოდ და მაღვედა მრავალი ხელი;
 მხეკდარს მიღვედნენ ოთხი მისწრებული ვეფხეიანი, რომელ-
 ლიც ცხოვრებდნენ ევლითად და მით სხეზე იყო გამოხატუ-
 ლი მწეხარება, რა ია ერთხმად შეხატრიდა მის კეთილ საქმე-
 ებას და მომის ხელსრულებას რა ვახე ამ კვარი ღირსეულად
 დასოვლავება ამ პატარა ქალად ავლია, მოვიხდომე სინამდვი-
 ლის მტოვებ, მივმართე და მივაქვი ევრადება მის ემქის
 წლის სამახურს და დაქრმუნდა, რომ ხვერა უღაქნია განსე-
 ნებულს მესხებ ევლისისა და სეოლის სხეთამორის, 1877
 წ. მან მოიხრა და გამოუხება მთელ სახოკადოვას ისეთი
 სავანა, რომელაც ვერუთ არ მომხდარა ოთხის მხრნი, ე. ი.
 შექრინა მთელი სახოკადოვებ და გამოუხება: მძნო, მე მავს
 ხევილი, რომ წმინდა სახოელი ფანით გაკვეთ, ვახე სურს
 მიიღოს და ვახნისა თანხმად ევლისისაგან ავჭროს და ევლი-
 სის ეზომაც დექანა აქონოს და გაქვიდოს. სახოკადოვამ
 ძრავლ მაიწონს ეს ახრა და დაიწყო ვაჭრობა. წინათ ყოველ
 წელსადს თარმეტ თემანხედ მეტი არ უთავიდა სავდარბი მე-

მოსავალი სანთლისა, ახლა პირველ წელისადს მოკუმბეს და დარჩა ლევანს და ნიკოლოზ ხახხაძეთ 165 მან — მარტო წ. 1878, კვლავ მათვე აიღეს 200 მან მესამეს, 1879 წ. კვლავ მათვე — 400 მ. მეოთხეს 1880 წ. კვლავ მათვე 1653 მან. მეხუთეს 1881 კვლავ მათვე 900 მ. და 1882 წ. 1010 მ. დარჩა ივანე თარღოვს, ეს თორ პირველი წყარო, რომელიც აღმოაჩინა განსვენებულმა მკურნალოვმა და რომელითაც დაიწყო და წავიდა წინ ვივისა და ქაღის პატარა სკოლა, ამასთანავე განსვენებულმა იმ დღიდანვე დაიწყო კვლევის განხორციელება, გარედგან ჭეთვირის კედელი შემოაქლო. მიუხედავად გაღესა მკვნივრად და დახატვისა; კარები არ ჰქონდა ერთის მხრის მეტი და ამის დასაუღეთის მხრით და სრულიყოთით გამოაღო და დაამკვნა; იქნათ ვარეთ მკაცრული ხანგაღი კავეთების 17 კარვის სურათით. — ვარდა ამისა შეიღაც და მანაც დუგნომღად ზრუნავდეს წარმატებისათვის კვლევისა და სკოლისა, ი. მკურნალოვმა მესამის კვლევის უძრავი მამულიც — დუქანი თავის თათხებით, რომელიც იგივე ნიკოლოზ მურადოვისაგან კვლევის ეზოში, დუქანი წელისადში 25 მ. არის გაქირავებული და თათხები კი მნათისა და შლოცველთათვის დატოვებულია არაინ. ამასთანავე — თავისი მკვნივრებით მკაწრებისა თათხი ნიკოლოზ მურადოვს, რომელიც კვლევის სახელსედა არის გაქირავებული წელისადში 40 მ. უწინ კვლევის შემოსავალი 170-დან 200 მ.-მდის ჰქონას; როდესაც ამ პირთა დაუწიით ზრუნვა, შემოსავალს მიერ უმატნას, ასე რომ სულ შემოსულა მათის მხნივრით 5523 მ. და 60 კ. ამ ფულიდან დაუხარხით სკოლისა და კვლევის განხორციელებად 183 მ. და 50 კ ნაბარების დროს, როგორც აღმოჩნდა, იფული სრულიად ეასამი არა ჰქონას კვლევისა, ჰქონას შლოცველთა მკული დავი სნის ბარათები 781 მ.-სა, დღეს ადკენე შეიღანი მისხა ხეკრისისა თეთრულსა და თხოულთხ თვისიფილებასა, ხოლო სასოკადოვსა გულმოდგინდ სთხოვს, რომ ამ აღსრულთონ შეიღთა თათხდრობა მამისა ეს სქმე ვერ არ დაბოლოებულია და იმედა მისეილ ივანესე მკურნალოვსა, რომ

გორგ გამოცდილი, იტვირთებს და განსჯის: კონსტანტინოპოლის
სანაღვეროს კვლევისას.

მარტოვანი

ქართული დაუწყებელი და ხსენების დასრულება: კონსტანტინოპოლის
ბუღალტრული მუშაობის დასრულება. კონსტანტინოპოლის სანაღვეროს —
მხედრობის და დასრულების დასრულება, ცხადია დასრულება — თუ რა
ნაირი დასრულება მოუძღვას მის დასრულება და კვლევის წინაშე. აი
ეს დასრულება:

შემოსავალი: 1876 წ. კანონი. 6 მ. 30 ლუბიკის დასრულება
3 მ.; 1877 წ. კანონი. 22 მ. 50 კ., ლუბიკის
10 მ. 60 კ. ტრანსპორტი. და სხვა 7 მ. 65 კ.; წყლის დასრულების
დასრულების 7 მ. 25 კ.; სანაღვეროს დასრულების 60 მ. მტრის დასრულების
დასრულების 5 მ. 90 კ.; 1878 წ. კანონი. 23 მ., ლუბიკის 13 მ.
30 კ., ტრანსპორტი. და სხვა 7 მ. 35 კ.; წყლის დასრულების 9 მ.
10 კ., სანაღვეროს დასრულების 245 მ.; 1879 წ. კანონი. 25 მ.
17 კ., ლუბიკის 25 მ. 60 კ., ტრანსპორტი. და სხვა 17 მ. 20 კ.,
წყლის დასრულების 6 მ. 60 კ., სანაღვეროს დასრულების 460 მ. მტრის დასრულების
დასრულების 557 მ.; ამ წელს აღებულ ბარათებით 781 მ.; 1880 წ. კანონი.
33 მ. 60 კ., ლუბიკის 13 მ. 9 კ., ტრანსპორტი. და სხვა 4 მ. 13
კ., წყლის დასრულების 12 მ. 40 კ., სანაღვეროს დასრულების 553 მ.; 1881 წ. კანონი.
17 მ. 50 კ., ლუბიკის 18 მ. 80 კ., ტრანსპორტი. და სხვა 4 მ. 18
კ., წყლის დასრულების 3 მ. 20 კ., სანაღვეროს დასრულების 900 მ. მტრის დასრულების
დასრულების 45 კ.; 1882 წ. კანონი. 27 მ. 61 კ., ლუბიკის 8 მ. 50 კ.,
ტრანსპორტი. და სხვა 9 მ. 46 კ., წყლის დასრულების 5 მ. 20 კ.,
სანაღვეროს დასრულების 1010 მ. მტრის დასრულების 152 მ. 60 კ. 10 მუშაობის დასრულება —
ამავე წელს აღებული ბარათებით დასრულების დასრულების 45 მ.

შედეგად წლის განმავლობაში სულ შემოსულა: კანონი. 156
მ. 8 კ., ლუბიკის 92 მ. 85 კ., ტრანსპორტი. და სხვა 49 მ. 97 კ.
წყლის დასრულების 43 მ. 75 კ., სანაღვეროს დასრულების 3228 მ. მტრის დასრულების 1951
მ. 95 კ. სულ შემოსავალი 5522 მ. 60 კ.

გასახლება: 1876 წ. მთლიან დასრულების 6 მ. წყლის დასრულების
3 მ.; 1877 წ. მთლიან დასრულების 11 მ. 95 კ. კონსტანტინოპოლის დასრულების დასრულების დასრულების 7 მ., მთლიან დასრულების 29 მ. 75 კ.,
სანაღვეროს დასრულების 60 მ., წყლის დასრულების 5 მ. 65 კ.; 1878 წ. მთლიან დასრულების 6 მ.

7 მ. 5 კ. გორ. დვ. 21 მ., მკ. 120 მ., წკ. 5 მ 5 კ.
 1879 წ. ათრ. კაკ. 7 მ გორ. დვ. 7 მ მიღ და უახ. 40 მ.
 სკ 160 მ. წკ 117 მ. 80 კ; 1880 წ. გორ. 3 მ. 20
 კ. გორ. დვით. 9 მ., მიღ. უახ. 60 მ., სკ 490 მ.; 1881
 წ. ათრ. 6 მ. გორ. დვ 9 მ მიღ და უახ. 90 მ. სკ 600
 მ. წკ. 90 მ. 10 კ; 1882 წ. ათრ. 3. მ 75 კ, გორ.
 დვ. 6 მ მიღ და უახ. 45 მ., სკ 570 მ. წკ. 122 მ. 75
 კ. სულ ათრ. 39 მ 95 კ. გორ დვ 59 მ., მიღ და უახ.
 279 მ. 75 კ., სკ 2210 მ. წკ. 1344 მ. 35 კ სულ ამ
 სუფრასთვის არის შემოსულობა ხსენალი აქტის ვარჯისა
 და 17 კარგის სურათით 680 მ. კვლეხის მიგნიდკან
 კასადეხა და ხეთის წამკით დასახტა 330 მ, კვლეხის
 თრა მხრით ვარის კად ხისა 225 მ, ხორხას კარგის და მო-
 ლის კასკოტებელი 37 მ, სანდლოეთის მხარეს მარის ასადეხა
 20 მ., სენხასთვის წათელი მიუდა და ხლანქია 68 მ. კვლე-
 ხის სხელხედ დუქხია თუეს თრა თათით — კვლეხის
 ეზოსთან რამოქხა ხხია ქართო არს 300 მ, ქალბის დასმა
 მოუერთო გაიმართა 27 მ 25 კ. ეწმადახის ქ. მრანხასთვის
 ვაგზახსა 150 მ. კახისტორ. წარუდგინა მარჯე-
 ბისთვის 20 მ. 50 კ., სპი მხრითეზო შემოკვლო ქვათყარისა
 და კარებებზე 318 მ. ერთი ხაის მოგინო, რავე წყლი მოდის
 კერძზე 21 მ. 70 კ კქხია ციხეს დარება ბახზე კაკოდა
 38 მ. თათხების შესკოტკელი, რომლეუდა შემოწარულდა 26 მ.
 სულ კასადეხა 5183 მ. 50 კ შემოსულობა რომ კამო-
 ვრავხით კასედა კვლეხის რაქა ხლდა თუ ხასა 339 მ.
 10 კ კარდა მქხიდა უსრე მსუდის და მრავალ კვლეხის
 ნივთეუ ფობის.

მ. მ. მ. მ.

1883 წლის ჟურნალი „იმედი“- ხელის მოწერა
 მიიღება ქ. თბილისში — მხოლოდ რედაქციის მიერ მომწე-
 ლი იმყოფება კუკიაში, ანდრეევსკის ქუჩაზედ, № 14.

გარეშე მცხოვრებელთ შეტყობიანთ დაიბარონ ჟურ-
 ნალი ამ აღრესით: Въ Тифлисѣ, въ редакцію грузинскаго
 журнала «ИМЕДИ».

ფასი წლიურის გამოცემისა	გაგზავნით სხვა ქალაქებ-	
ში და თბილისში შინ მიტანით — — —	8 მან.	
ნახევარი წლისა — — — — —	4 მ. 50 კ	
საში თვისა — — — — —	2 მ. 50 კ.	
ცალკე ნომერი ღირს — — — — —	1 მ.	

ვისაც ჟურნალი მიხდისთ და სვედრი ფული
 ჯერ არ შემოუტანიათ, ვისთვის მადლე გამო-
 კზავნონ.

ვისაც რომელიმე ნომრები ჟურნალისა არ მიხვლიათ,
 ან არ შეიძლება სხვა გვაცნობონ და დაკარგუ-
 წიგნები გაეგზავნებათ ხელახლად.

ნახევარი ჯ გამოცემა მ. გუზბანიძე.